

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ROMSKÉ DÍTĚ – SEBEPOJETÍ

ROMANIAN CHILD – SELF - CONCEPTION

Katedra pedagogiky a psychologie

Studijní obor Sociální pedagogika

Prezenční forma studia

Vedoucí práce:

Mgr. Hana Syslová

Autor:

Hana Havlová

Praha 2007

Poděkování

Děkuji své vedoucí práce Mgr. Haně Syslové za odborné konzultace a lidskou podporu v nesnázích, dále Mgr. Lence Kurové, Boženě Rutarové a paní Danielové za umožnění výzkumu v jejich zařízení a za srdečné přijetí. V neposlední řadě potom děkuji všem dětem, které se mi otevřely a dovolily proniknout do jejich světů.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem ROMSKÉ DÍTĚ – SEBEPOJETÍ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 24. 7. 2007

ANOTACE

Práce se zabývá problematikou utváření osobnosti romského dítěte. Zkoumá, jaké faktory prostředí (sociálního i přírodního) tento proces ovlivňují, zabývá se (vnitřním i vnějším) světem těchto dětí, který je světem bikulturním. Jsou zde definovány relevantní pojmy související s tématem práce. Praktická část je věnována popisu realizovaného terénního výzkumu v městě Broumov. Data byla získána metodou rozhovorů a pozorování především v této, ale i v blízkých lokalitách. Výzkum probíhal v přirozeném prostředí dětí: rodině, volnočasovém centru, škole, na ulici. Výsledky výzkumného šetření ukázaly, že i přes značnou uzavřenost prostředí, kde má určující vliv rodina – minorita, hraje při utváření osobnosti romského dítěte významnou roli také pohled, přístup a přijetí majoritního obyvatelstva. Práce se snaží poukázat na oblasti, ve kterých je možné propojit prvky obou kultur, popřípadě suplovat nedostatky jedné, přednostmi druhé.

Klíčová slova: Romové , dítě, sebepojetí, vnitřní dítě, majorita, minorita

ANNOTATION:

This work has concerned with development of Romanian child personality. It examines factors of environment (social and natural as well) which have influenced the process of development; it deals with the world (internal and external) of these children. This world is bicultural. Relevant terms connected with topic have been defined. Practical part describes outdoor research, which took place in Broumov. Data have been obtained by using method of interview and observation in that town and surrounding. Research took place in natural environment of children: in families, in free-time centre, at school, in streets. Results of the research work show that despite of closeness of family environment, which are minority, reception, admission and acceptance of majority population influences development of child's personality a great deal. This work tries to point to spheres where connection between these two cultures is possible or where inadequacies of one can be substituted by the merits of the other one.

Keywords: Romany, child, self-conception, internal child, majority, minority

OBSAH

1. Úvod	6
2. Vývoj dětské osobnosti k jeho sebepojetí	8
2.1. Sebeпоjetí z pohledu sociální psychologie	8
2.1.1. Vznik a vývoj sebepojetí	11
2.1.2. Rogersův pohled na sebepojetí	12
2.2. Ego–obránné mechanismy	14
2.3. Vnitřní dítě (sebeпоjetí a transakční analýza)	16
2.3.1. Poselství rodičů	17
2.3.2. Význam sebevýchovy	18
3. Dětství uvnitř romské menšiny	20
3.1. Romská rodina	21
3.1.1. Postavení a funkce jednotlivých členů rodiny	26
3.1.2. Faktory podmiňující soudržnost romské rodiny	27
3.2. Výchova romských dětí aneb „výchova k romství“	29
3.2.1. Výchovné působení v rodině	30
3.2.2. Rodinné tradice Romů	31
3.3. Romský sektor jako vzor pro identifikaci	32
4. Počátky bikulturního dětství Romů v Broumově	34
4.1. Metoda výzkumu a vzorek	34
4.2. Techniky zpracování	36
4.3. Výsledky analýzy rozhovorů (interpretace výsledků – účel)	36
4.3.1. Romské dítě a počátky školní výchovy a vzdělávání	37
4.3.2. Romské dítě a jeho volný čas	42
4.3.3. Gadžovský sektor jako vzor pro identifikaci	46
5. Závěr	52
6. Summary	53
7. Použitá literatura	54
8. Přílohy	56

1. ÚVOD

„Romové tak viditelní a přesto naší společností přehlíženi“, pomyslela jsem si před dvěma lety, když jsem se vracela z měsíčního putování Rumunskem, okouzlena stále ještě tradičním způsobem života tamějších Romů. Ženy v pestrobarevných sukních a šátcích v doprovodu mužů s hrdě naraženými klobouky a houfek dětí, tam děvčata, tu zase chlapci malé kopie svých rodičů. Tato zkušenost jakoby mi otevřela oči. Po návratu domů jsem zjistila, že i naši „moderní“ Romové mají se svými rumunskými soukmenovci ještě mnohé společného. Začala jsem prahnout po znalosti jejich zvyků, tradic, jazyka, ale hlavně jich samých. Snad nejvíce jsem si však všímala dětí, možná proto, že jsou tolik viditelné, odlišné, ještě nespoutané...Právě o nich bude moje práce. O Jejich světě vnějším, ale také vnitřním, jak napovídá sám název: Romské dítě – sebepojetí. Výzkum jsem zaměřila na své rodné město Broumov, které se v posledních letech bohužel začlenilo mezi města s tzv. „sociálně vyloučenými lokalitami“. Život v takové lokalitě člověka negativně ovlivňuje, stigmatizuje a nese sebou mnohá rizika. Jaké je vyrůstat v takovém prostředí? Jaké asi je dnes a denně zažívat opovržení, v lepším případě ignoraci svého okolí? Jaké to je, být „házen do jednoho pytle“ s těmi, kteří „dělají ostudu“? Co to udělá s „mým já“?

V teoretické části přelétáme nad jejich životy, jelikož jediné s odstupem a nadhledem je možné spatřovat souvislosti a vytvořit si celkový názor na věc. Nejprve mi půjde o přiblížení procesu vývoje **sebe-pojetí**. Než se však pustíme do pojednání o jeho jednotlivých meznících, vysvětlíme si, co pojem sebe-pojetí značí a jak jej vysvětlují vybraní autoři a psychologické školy. Pod humanistickým „vedením“ E. Berne se pokusíme proniknout do zákonitostí interakcí a jejich vlivu na vytváření osobnosti dítěte, člověka a to v obdobích, která představují větší zátěž pro jeho „já“, než ostatní. V obdobích „zraněného vnitřního dítěte“.

Další část práce již věnuji Romům. Nese název „**dětství uvnitř romské menšiny**“. Romské dětství se odehrává uvnitř etnické menšiny. Třebaže žije obklopena majoritní společností, má vždy své specifické odlišnosti. V rámci této studie nás proto bude zajímat celistvá oblast rodinného života, vycházející z tradiční romské rodiny s jejími tradicemi, zvyky, hodnotami, specifickým rodinným uspořádáním, které se odráží v sebe-pojetí romských dětí. Zamyslíme se také nad jejími výchovnými postupy a posoudíme význam romského sektoru pro identifikaci.

V Empirické části se dostaneme do **bikulturního světa romských dětí**. Seznámíme se s faktickými hledisky, avšak ve značné míře se zde projeví moje vlastní zkušenosti, vycházející z výsledků terénního výzkumu, neboť právě a pouze jejich bikulturní svět je příslušníku majority otevřený (poznatelný). Svůj pohled zaostříme na přechod romského dítěte do světa majority. Zajímat nás bude především předškolní zařízení, škola a volný čas romských dětí v Broumově.

Pokusíme se poodhalit proces transformace dětského „já“, které se učí přijímat ve značné míře odlišné kulturní vzorce, hodnoty, vzory.

V závěrečné kapitole se tak dočteme o osudech dětí, jež jsem měla to štěstí v průběhu téměř dvou let poznat. Poznatky a rozhovory vycházejí z jejich přirozeného prostředí (ať již to byla ulice, komunitní centrum, škola, nebo rodina), což jsem považovala v této práci za rozhodující. Snad nejdůležitějším předsevzetím totiž bylo poznat svět malých Romů. Dětská srdce jsou v kterékoli kultuře upřímná a jejich ústa otevřená, stačí si najít čas, naslouchat jejich snům a přáním, porozumět a pochopit je, skrz ně pak jejich rodičům, prarodičům, tetám a strýcům. Pochopit a porozumět odlišnému světu Romů a pomoci (alespoň si představit) jej uvnitř světa našeho společného. Vždyť společným přáním všech lidí na světě, jak již pravila Milena Hübschmannová ve svém již legendárním díle „*Šaj pes dovakeras*“ je štěstí, harmonie a mír. Také Romové si jej přejí „*mi del o Del bacht sast'ipen*“, dej Bože štěstí a zdraví. Vyslechněme je tedy a pokusme se najít cestu, jak toto „prosté“ přání splnit.

*„Každý člověk si vlastní život plánuje sám. Svoboda mu dává sílu uskutečnit své záměry a síla mu dává svobodu
plést se do záměrů ostatních lidí“
(Berne 1997, s. 37)*

2. VÝVOJ DĚTSKÉ OSOBNOSTI K JEHO SEBEPOJETÍ

2.1. Sebepojetí z pohledu sociální psychologie

„Odkud člověk ví, jak vypadá? Z toho, že se dívá do zrcadla“. Na počátku každého bádání bývá položena základní otázka. Ta posléze slouží jako vodítko a stává se hnací silou dalším vědcům. Nejinak tomu bylo s poznáváním sebe-pojetí. První jeho zkoumání se objevilo v 17. století na poli filozofie a to v pracích Descarta, Locke a Humea. Právě oni podnítli mnohé generace, když přišli s myšlenkou, že „já“ je základní součástí vědomí (in Hayesová 2003, s. 21). V této studii nás budou zajímat jeho sociálněpsychologické aspekty, tedy Ego vystupující jako subjekt „me“ i objekt „I“. Já, které poznává - sebepojetí a já, které je poznávané - sebeoceňování. (Mead 1934, in Nakonečný 1999, s. 67)

Sebepojetí jako pojem

Zobecněná definice vymezuje sebe-pojetí jako relativně ucelenou představu o sobě samém, která zároveň ovlivňuje vnímání (a hodnocení) jiných i sebe sama. Můžeme jej též vysvětlit jako postoj jedince k sobě samému. Stejně jako postoj je totiž charakterizován třemi aspekty:

1. aspekt **kognitivní**, jenž se týká obsahu sebepojetí a jeho organizace,
2. aspekt **afektivní**, jenž se týká emocionálního vztahu k sobě, který se manifestuje především v sebe-přijetí,
3. aspekt **konativní**, který vyjadřuje skutečnost, že sebevědomí funguje jako motivační činitel, s nímž je spojena také naše vůle.¹

Pro snazší pochopení je možné sebe-pojetí nahradit výstižnějším pojmem sebeobraz, který mnohem lépe vyjadřuje fakt nazírání sebe sama (Řezáč 1998, s. 56). Jak je ale možné sám sebe nazírat, zeptá se mnohý z nás? Také G.H. Mead, představitel sociální psychologie, se podobně tázal, až jednoho dne mu pomohla představa zrcadla. Pohledem do zrcadla zjistíme, jak vypadáme. Symbolicky se jakoby zdvojíme a tím se stáváme objektem pro sebe sama. Otázkou nyní je: „*Kdo vytváří zrcadlo pro mé já jako sociální individuum?*“

G.H. Mead, Ch.C. Cooley, W. James docházejí k závěru, že tímto „zrcadlovým já“ se stávají druzí lidé.² Se stále narůstajícím vlivem okolí, se dítě začíná formovat dle představ druhých. To, jakým způsobem reagují na jeho projevy, ovlivňuje jeho pohled na sebe sama, a to především

¹ Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/CAPV11/2sekce/2_CAPV_Holecek,Jirincova.pdf [cit. 26. března 2007]

² Viz. kapitola 1.1.1., s. 12

v ranném dětství, protože ještě nemá vlastní zkušenosti. Z tohoto pojetí vychází též příbuzný pojem „zrcadlo já“. Ch.C. Cooley si při jeho zavedení uvědomil, že to co člověk ví o tom, jak se druzí na něj dívají, co si o něm myslí, není podstatou jeho jáství, pokud nevytváří harmonický vztah s jeho sebe-pojetím, které si vytvoří na základě **sebeopozorování a sebehodnocení**, které je rozhodující, neboť člověk touží po sebeúctě a úctě druhých³ (Nakonečný 1999, s. 67). Cooley (in Hayesová 2003, s. 21) tak rozlišuje tři části chápání sebe samého:

1. představa o tom, jak se jevíme druhým
2. představa toho, jak nás asi druzí posuzují
3. pocit vyvolaný ze zhodnocení těchto představ
(pýcha, stud atd.)

Zdůrazněním slova představa chci poukázat na neskutečnou, nebo - li na realitě ne přímo závislou povahu vnímání sebe sama. **Sebe-pojetí nevypovídá o tom, jaký člověk skutečně je, nýbrž o tom, jakou představu o sobě má.** Jeho obecným rysem je úsilí o tzv. sebekonsistenci („self - konsistence“), tzn. že jedinec, jak vyjadřuje M. Nakonečný: „*setrvává v tom být věrný sám sobě uvnitř limitů svého sebepojetí*“ (in Řezáč 1998, s. 56). Takto vytvořený sebeobraz se jen stěží mění. Dokonce lze říci, že spíše ovlivňuje vnímání reality sebepojetí než naopak (tamtéž). Tak se může stát, že názor člověka na sebe sama, nemusí být vůbec blízký tomu, jaký názor na něj mají druzí lidé, třebaže jej dostatečně manifestují v chování (obdiv, pochvala atd.).

Vraťme se ještě na okamžik k W. Jamesovi a jeho objevům. Za důležitou součást sebe-pojetí považuje sociální srovnání. To probíhá ve vztahu k významným osobám (significant others) tvořících referenční skupinu.⁴ V rozhodujícím období vývoje osobnosti (do pěti let života věku), tvoří referenční skupinu rodina. V tomto mikrosvětě dítě zažívá celý aktuální i budoucí svět, a proto je velice důležité jeho prostředí, atmosféra, kvalita vztahů v něm a především bezpodmínečná láska. Srovnání pak probíhá na základě podobnosti, nebo přitažlivosti v podobě ideálu, kterého bychom chtěli dosáhnout (Heyessová 2003, s 21).

Romská kultura, do které se dítě rodí a vyrůstá v ní, je však jiná, než kultura majority, což s sebou přináší řadu dalších otázek týkajících se hodnot, tradic, zvyků, ale i rodinného uspořádání a života, které se odráží v sebepojetí romských dětí⁵. G.H. Mead (1924) již na tuto skutečnost poukazuje. „Já“ dle něj vyrůstá ze sociální zkušenosti, avšak ona tzv. sociální struktura je regulována společenskými normami, jejichž struktura bývá v psychologii označována jako superego⁶, čili *Nadjá*, hodnotami a kulturními vzorci. Klíčovou úlohu ve vývoji „já“ spatřuje Mead v mateřském jazyce (který, taktéž tvoří jednu ze stránek tzv. „romské otázky“), jehož pomocí si

³ Srovnej C.R. Rogers (in: Optimální osobnost a duševní zdraví s. 191)

⁴ Skupina lidí, jejíž chování považujeme za správné, a proto nám slouží jako vzor (Hayesová 2003, s.14)

⁵ Psychologické zkoumání jáství bylo kritizováno pro svůj etnocentrismus: „to, co platí pro kulturu anglosaskou, platí pro celý svět“ (Hayesová 2003, s. 15)

⁶ Superego je nejvyšší složkou osobnosti s funkcí cenzury (Encyklopedický atlas psychologie 1997, s. 23)

lidé sdělují osobní i sociální významy (in Hayesová 2003, s. 21). Právě pomocí slov rodiče vstupují do utvářejícího se vnitřního světa dítěte.

Kretch a Crutchfield (in Nakonečný 1995, s. 336) upozorňují i na další složky „já“ jako je obraz fyzického já, členství v různých skupinách a organizacích, příslušnost ke společenské vrstvě společně s materiálním vlastnictvím a především také systém rolí, který tvoří nedílnou součást struktury sebe-pojetí. Podobný názor nalézáme např. i u Wiliama Jamese.⁷ Všichni zmiňovaní autoři v této souvislosti rozeznávají centrální a periferní vrstvy ega⁸, což je velmi podstatné. Pro některého člověka tak může být blíže jeho egu majetek, vlastnictví luxusního automobilu, nejmodernější oblečení, než např. hodnota rodiny, cti a pokory.⁹ Záleží na tom, s čím se člověk identifikuje, co je mu předkládáno jako hodnotné a do jaké míry je možné toho ve svých životních podmínkách dosáhnout. V tomto smyslu vyděluje M. Nakonečný (1995, s. 336) dvě roviny ega:

1. **reálné ego** – tedy to, za koho se jedinec považuje,
2. **ideální ego** – tedy to, čím by chtěl být.

Míra rozporu mezi těmito rovinami sebehodnocení, tj. míra spokojenosti a nespokojenosti se sebou samým (sebekonzistence), vytváří tzv. sílu ega. Na tomto místě se již plynně dostáváme k pojmu **sebe-ocňování**, čili k sebeúctě člověka, jejíž míra je síle ega přímo úměrná. Obecně jej lze chápat jako odpověď na otázku (Hewitt in Křivohlavý 2004, s. 171): „*Jak je uspokojována potřeba kladného sebepojetí?*“. Šetření (in Řezáč 1998, s.57) dokazují, že:

- lidé s nízkým sebeocňováním (slabým egem) špatně odolávají konformním tlakům, více trpí úzkostnými stavy, špatně vyjadřují své city a také daleko častěji vykazují psychosomatické příznaky a depresivní stavy,
- lidé s vysokým sebeocňováním (silným egem) rovněž snadněji zaujímají aktivní pozice ve společenských skupinách, kladou si větší cíle a celkově se lépe se prosazují,
- schopnost a školní výsledky jsou sice spojeny s pocitem osobní ceny, avšak nemají rozhodující vliv na sebeocňování,
- zatímco vliv oceňování matky na způsob sebehodnocení dětí a také vztah důvěry mezi otcem a dětmi je považován za jeden z faktorů pozitivního utváření sebeocňování dětí.

---

⁷ „Já je člověku tím vším, co zahrnuje jeho vlastní tělo a jeho psychické síly, nýbrž také jeho oděv a jeho dům, jeho ženu a jeho děti, jeho předky a jeho přátele, jeho pověst a jeho práci, jeho zemi, jeho koně, jeho jachtu a jeho bankovní konto.“ (Nakonečný 1999, s. 67)

⁸ Na tomto místě ego chápej jako vyvinuté sebepojetí

⁹ Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/CAPV11/2sekce/2_CAPV_Holecckjirincova.pdf [cit. 26. března 2007]

Soudobá psychologie se dívá na sebe-ocenění jako na emoci s příznačným kulturním označením, protože právě kultura označuje to, co se oceňuje a co je hodnotné.¹⁰ V této souvislosti je známé rozlišení kultury na tzv. individualistickou (upřednostňující individualismus, dnešní západní kultura, mezi jejíž hodnoty patří společenský úspěch daný bohatstvím, či dosaženým stupněm vzdělání apod.) a kultury, ve kterých je důraz kladen na dobré sociální začlenění a spolupráci (kooperaci). Vztah sebe-ocenění a kulturního prostředí je jak vidíme nepomíjitelný (Křivohlavý 2004, s.171-172). J. Křivohlavý dále upozorňuje na důležitost rozlišení sebe-ocenění od hrdosti. I to je dle jeho slov „*kulturou ovlivněný emocionální zážitek*“. Rozdíl je v tom, že hrdost se vztahuje k sebe-úctě (self - respect) a důstojnosti. Patří do kulturní oblasti, kde se kladně hodnotí tvrda práce, úctyhodný výkon při překonávání obtíží, či snaha dělat věci obecně prospěšné (tamtéž).

2.1.1. Vznik a vývoj sebepojetí

Sebepojetí dítěte se vytváří od kojeneckého věku, kdy se dítě učí rozlišovat sebe od druhých. Použijeme - li slova D. Sterna, dítě vstupuje do tzv. fáze základního uvědomování vlastní bytosti (Vágnerová 2000, s. 69). Teprve nyní, od doby prenatální skutečně mizí ochranné hradby v podobě matčina organismu. Dítě již začíná diferencovat své projevy od projevů druhých a později si uvědomí i jejich význam pro obě strany. Přichází doba, kdy poprvé vysloví zájmeno „já“, jež potvrzuje, že se postupně pod vlivem nabývajících interakčních zkušeností, začíná aktivovat. Jak vidíme, dítě se stává osobností díky druhým lidem ve svém okolí, zejména výchovným působením v rodině, kde začíná také první scénářové programování.¹¹ A právě tak, jak se mění lidé kolem nás, měníme a dotváříme si i my sami. Lidské já tedy nezůstává neměnné, přestože některé jeho charakteristiky jsou stálé, jeho vývoj probíhá kontinuálně po celý život člověka. Popišme si nyní jednotlivá stádia vývoje lidského „já“ - **složky já**:

- **Tělové já** (jak vypadám?),
- **Sociální já** (kdo jsem?),
- **Psychické já** (jaký jsem?).

Dítě si nejprve uvědomuje svou organickou oddělenost od matky a okolí. Tak vzniká jeho **tělové já**. Své tělo vnímá, cítí a prožívá.¹² Pohlédne-li do zrcadla, už v něm poznává svůj obraz. Dojem, jaký na něj jeho tělo udělá, se stává součástí širší struktury percepce těla, tj. tělového

---

¹⁰ Coopersmith (in Hayesová 2003, s. 23) hovoří o pěstování sebeúcty jako základním prvku vedení dětí k duševnímu vzdraví. K tomu je zapotřebí, jak uvádí dále výchova dětí, která obsahuje prvky úcty, jasné definování hodnotových kritérií a vedení k samostatnému řešení problémů.

¹¹ Viz. kapitola 1.3.1., s. 17

¹² Vztah těla a jáství je v sebepojetí formulován ze dvou hledisek“ (1)“mám tělo“ a (2) „jsem tělo“

schématu¹³ (Březáková A., Březáková J. in Řezáč 1998, s. 57). Je až s podivem, jak významnou součástí těla se stává jeho pokrývka, stylizace obecně (oblékání, účes, líčení, ale také mobilní telefon, MP3 atd.). Ačkoli je odložitelná a měnitelná, stává se podstatnou součástí sebe-pojetí a zdrojem seberealizace.

Člověk je ovšem především bytostí sociální. Také tohoto faktu si jedinec začíná být vědom už v dětském věku. Vyvíjí se u něj tzv. **sociální já**, jako vědomí jedinečnosti (jsem jiný než ostatní) a kontinuity resp. identity (jsem to stále já ačkoli jsem jiným - rostu, stárnu). W. James jej považuje za součást širšího já. Člověk má tolik sociálních já, kolik lidí se kolem něj nachází a stává se mu obrazem (Nakokonečný 1999, s. 67). Pro rodinu tak dítě může být milovanou bytostí, zatímco pro okolí nevítaným a neoblíbeným tvorem. Tomuto vzorci odpovídají mnohé životní zkušenosti romských dětí a jak se s tím vyrovnávají? S odpovědí ještě posečkáme.

Dalším důležitým aspektem transformace člověka jako biologického individua ve společenskou bytost se specificky lidskou psychikou je transformace hodnotového systému, jež je důležitou podmínkou dalšího vývoje jáství, tzv. **psychického já**. Výstižné vysvětlení této problematiky nacházíme u významného amerického psychologa humanistické tradice Carl. R. Rogerse (*1920, Illinois).

2.1.2. Rogersův pohled na sebepojetí - vliv hodnotového zakotvení

Žádný živý tvor nepřichází na svět bez hodnot. Prvotními hodnotami jsou hodnoty biologické, které jsou vrozené a souvisí s fyziologickou moudrostí těla. Tělo (organismus) je těžištěm prožívání, stejně jako nositelem i zdrojem chování. C. R. Rogers praví, že organismus reaguje na svět tak, jak jej jedinec percipuje a prožívá. Zdroj procesu hodnocení je tedy v dítěti (Rogers in Coan 1990, s. 190). Ono ví, co má a co nemá rádo a původ těchto voleb je v něm samém. Tak je tomu i v romských rodinách. Během rozhovorů s romskými matkami ohledně výchovy dětí jsem často slýchávala: „*Dítě si řekne o co chce a já mu to dám, protože ono ví nejlíp, co potřebuje.*“¹⁴ Zvláště v západních kulturách je dítě nuceno, tento vlastní a přirozený systém hodnocení pod tlakem sociálního prostředí změnit. Určité jeho chování je společností hodnoceno jako nepřijatelné. Romské dítě se s určitými požadavky setkává poprvé v rámci své kultury, podruhé však ve společnosti majority a jejich povaha se může lišit. Jeho svět je světem bikulturním, který je zajisté velice obohacující, avšak v praxi sebou přináší chaos a zmatení nejen do dětských hlav.

„Člověk ve snaze získat nebo si udržet lásku, uznání, úctu opouští zdroj vyhodnocování, který byl jeho zdrojem v útlém dětství a umísťuje ho v jiných. Naučí se v podstatě nedůvěřovat vlastním zážitkům jako

¹³ V dospělosti představuje tělové schéma významný aspekt osobnosti, neboť obsahuje představy o vlastním těle, o tom zda je, či není krásné, představy o jeho jednotlivých částech a jisté vitální pocity (síly, slabosti, svěžesti apod.)

¹⁴ K větším neshodám jsme docházeli v otázce výživy dítěte, kde tento princip je pro majoritní společnost orientovanou na tzv. zdravou výživu nepřijatelný

usměrňovateli svého chování. Naučí se od jiných množství uznávaných hodnot a přijme je za své, i když se velmi liší od toho, co on pociťuje.“ (Rogers in Nakonečný 1995, s. 43). **V romské kultuře** tento proces nebývá tak bolestivý. Ovšem, každý příslušník určité kultury je procesem kulturalizace nucen přijmout a dodržovat její specifické hodnoty a požadavky, nejinak příslušník kultury romské, avšak každá kultura má své hodnoty založené na jiných principech. Principy romské kultury vycházejí z přirozenosti, jež je lidskému tvor (především dítěti) vrozená.¹⁵ Měřítkem majoritní společnosti se Romové chovají dětinsky, mohli bychom tedy romskou kulturu považovat za „dětinskou“? Odmyslíme – li si výsměšný tón tohoto přívlastka, je možné spatřit možný původ jeho vzniku:

- **„dětinskou kulturou“** lze ze strany majority rozumět kulturu nevyzrálou, na nižším stupni vývoje než je ona sama, kulturu o kterou je třeba se postarat (jak je možné spatřovat ve snahách dob minulých), kterou je nutno vychovat, či převychovat atd.,
- **Romové jsou „děti chvíle“**¹⁶, nespoutané bytosti (ať již ve smyslu výchovy, zákona atd.) S dětmi je ale také spojována radost ze života, srdečnost, umění vychutnat si okamžik, ba samotný život okamžiku. S jeho ztrátou přichází sentimentalita,
- **„chovat se jako dítě“** znamená chovat se neuvážlivě, bez přemýšlení o následcích, egocentricky – s ohledem pouze na sebe sama (Romové mají specifické vnímání času, kde důležité je především to, co se právě odehrává a tomu je přizpůsobeno veškeré dění),
- dítě pak může být **hodné či zlobivé** a na základě mocenského přístupu „rodičů“ jej lze potrestat či pochválit (nejčastěji likvidační a asimilační přístupy k řešení romské otázky),
- **dospělý**¹⁷ se cítí být znalý všeho, co se dítěte týče, cítí se být profesionálem v oblasti výchovy; každý má v ústech hned několik teorií, jak a proč všechno je právě takové a co dítě potřebuje (řešení romské otázky způsobem: „O Romech bez Romů“ – „O nás bez nás“¹⁸),
- nazveme - li **dospělého člověka dítětem**, nebo se k němu jako k dítěti chováme, chápe to mnohdy jako urážku, ponížení, výtku nutící k zamyšlení, nebo obranné reakci. (odepírání práv na vlastní etnické sebeurčení a rozvoj vlastní kultury).

Přijetí cizích hodnot je determinováno závislostí dítěte na jeho rodičích, jejichž chování je pro dítě zdrojem jistoty a bezpečí. Jsou to rodiče, právě tak, jako matka před jeho narozením, jež se stávají tvůrci, nebo ničiteli života dítěte. Souhlas rodičů s jeho chováním je mu zpětnou vazbou, potvrzením jeho přijetí, a proto se chová v souladu s tím, co po něm rodiče chtějí. Kritériem jeho hodnot se stává míra, v které tyto hodnoty způsobují, že ho jiní milují, přijímají, nebo respektují. Dítě se tak během života naučí dvěma životními potřebám:

- **potřeba pozitivního hodnocení** (příznivý pohled jiných lidí na člověka),
- **potřeba sebeúcty** (smýšlet dobře o sobě samém).

¹⁵ Viz. vlastní terénní výzkum (2006 – 2007). Zajímavá je v této souvislosti také charakteristika Romů jako *r*-strategů (Baklár 2004, s. 13 - 117)

¹⁶ Davidová 2004, s. 143

¹⁷ v rámci započaté symboliky rozuměj příslušník majority

¹⁸ Davidová 2004, s. 201

Snaha o jejich uspokojení značně určuje chování a bohužel často bývá v rozporu k seberealizaci (Rogers in Coan, s. 191). Proto je nejlépe, když se dítěti dostává v rozumné dávce podmíněné, ale hlavně bezpodmínečné lásky a přijetí rodičů, později i ostatních osob v jeho životě.

2.2. Ego – obranné mechanismy

„Ten, kdo se dotýká našeho „já“, dotýká se zřítelnice našeho oka“¹⁹

Velmi úzce s kognitivní (poznávací) složkou sebe-pojetí je spojena složka emocionální (afektivní), které v naší práci věnujeme značnou pozornost. Lidské „Já“ se nachází v samém centru veškerého dění. Má integrační funkci, tzv. egocentrismus. Co se nás týká, to nás také více zajímá, více to prožíváme²⁰ a máme tendenci to chránit. Kolem sebepojetí se za tímto účelem organizují významné postoje, jejichž funkcí je podpora tohoto sebepojetí, resp. jeho obrana, obecně tedy postoje redukující úzkost z ohrožení sebehodnocení (Nakonečný 1999, s. 69):

a) Agresivita - vrozená, přirozená, automatická reakce člověka

brachiální (odstrčení, házení předměty, odmítnutí)

přímé chování

fyzické násilí

verbální násilí

b) Asertivita – naučené chování, uvědomění si reakce, důvodu, výsledkem je rozumové vyřešení

c) Únik – vrozená, přirozená, automatická reakce člověka

vyhnutí se

přímé chování

utéci

upustit

V dnešní společnosti dochází k potlačování přirozených reakcí (agresivita, únik). Nepřítelem člověka se stává druhý člověk, se kterým nesmí ze společensko – etických důvodů „bojovat“.

---

¹⁹ Křivohlavý 2004, s.149

²⁰ Jak již bylo řečeno, emocionální vztah k sobě se manifestuje především v sebedpřijetí. Aspekty sebehodnocení jsou *pozitivita × negativita, stabilita × labilita*. Je zjištěno, že pro existenci člověka není tak důležité, aby charakter sebehodnocení byl spíše pozitivní, nýbrž stabilní.

Dostupné z http://www.ped.muni.cz/CAPV11/2sekce/2_CAPV_Holecek,Jirincova.pdf [cit. 26. března 2007]

Člověk je touto situací stresován, vznikají tzv. **maladaptivní formy chování**, které mohou být buď aktivní - agresivní, nebo pasivní - únikové (viz. tabulka č.1). V českých médiích se setkáváme v největší míře s případy agrese přímé (trestné činy „romských spoluobčanů“), což souvisí se senzacechtivostí diváků. Jedním z důsledků těchto jednostranných informací jsou předsudky, které spoutávají značnou část naší společnosti (od dětí po seniory). Mezi Romy je však daleko častější a přirozenější tzv. **agrese kultivovaná**. Jsou to vtipy, ironie, satira, mířené často proti sobě samým, ale také proti „gadžům.“²¹ I to je jeden ze způsobů, jak se vyrovnávají se svým postavením v majoritní společnosti a s životními nástrahami vůbec

„Nebojte, nic se Vám neztratilo, jsme tu přece sami Romové. My si to jen půjčili“

Paní D.

„Jdi už, nebo dostaneš, ty blavo černá“

Petr G. (13 let) ke svému kamarádovi

Tabulka č. 1

Maladaptivní formy chování

AKTIVNÍ (AGRESE)	PASIVNÍ (ÚNIK)
Egocentrismus - člověk vnímá jen sám sebe, své potřeby a problémy, důvodem je strach a obavy	Bagatelizace - snižování významu daného problému
Racionalizace - hledání rozumných důvodů a vysvětlení	Negativismus - negování, odmítání (lze i aktivní formou a to umocněním nevhodného chování)
Identifikace - ze strachu, že se stanu bezejmenným se identifikují s někým významným	Regrese - návrat do určitého věkového stádia (např. do takového, ve kterém se cítil v bezpečí)
Kompenzace - nezdar nabírají zdatností v jiné oblasti	Represe - potlačení, vytěsnění (v situacích, kdy lidské já je hodně ublížené)
Projekce - přenesení vlastních nedostatků, pocitů, myšlenek na jiného člověka	Rezignace - vzdání se, uzavírání se
Přemístění - převedení negativní emoce na druhé (lidi i věci), na níže postavené ve společnosti apod.	Úniky - do léků, drog, práce, počítačů, her, nemocí atd.
	Fixace - dlouhodobé sestoupení na vývojově nižší úroveň

poznámky z přednášek: Práce se somaticky nemocnými, 2006

²¹ Viz. vlastní terénní výzkum (2005 – 2006, 2006 – 2007)

2.3. „Vnitřní dítě“, sebepojetí a transakční analýza²²

Vnitřní dítě je část nevědomí, která zůstala zafixována v určité traumatické etapě dětství, vysvětluje klinická psycholožka Eva Rheinwaldová (1993, s. 17). Jsou to nejniternější pocity v nás, které v sobě skrýváme a nemáme, nebo děláme vše proto, abychom na ně neměli čas. Jsou to často pocity zranění a bolesti, se kterými si nevíme rady.

Co je to vlastně vnitřní dítě?

*pláč na krajíčku, smutek, láska,
proudící energie – s někým ji cítíme,
a mrtvolná tíha s jinými,
s někým si naše vnitřní dítě chce hrát
a před druhými utíká,
pocity, které prorážejí na povrch
(Dvořák 2004, s. 29)*

Mnohý z nás si v sobě nese určité bloky a problémy z dětství (rozvod, nezáměr, smrt některého z rodičů, týrání – větší či menší problémy). V tomto období²³ je dětské ego více zatížené. Další traumatické chvíle v životě často vychází právě z těchto prvotních otřesů. „*Vnitřní dítě takového člověka je utlumené, nedovoluje si promluvit, požádat o pomoc. Cítí se odmítnuté, nechtěné, ztrácí tak pocit své hodnoty a sebedůvěry*“ (tamtéž). Setkáme-li se s vnitřním dítětem, tedy s našimi pocity vycházejícími ze vzpomínek, které někdo nebo něco probudil, utajené pocity ožívají a vycházejí napovrch. Takové setkání bývá často bolestivé (zraněné vnitřní dítě) a to i pro ty, kteří zažili pěkné dětství²⁴. Většina z nás se totiž od dětství učila, jak se vyhýbat nepříjemným pocitům, protože jsme chtěli být našimi rodiči a dalšími blízkými přijímáni a milováni. Každý rodič se snaží vychovat své dítě jak nejlépe umí, problémem však je, že i oni si s sebou nesou svá vlastní zranění. Mezi spoustou krásných, důležitých a užitečných věcí, nám proto do vínku přináší i zraňující poselství (Dvořák 2004, s. 35 – 36).

²² Transakční analýza se zabývá především studiem stavů ega. Sestává se ze čtyř elementárních částí: strukturální a transakční analýzy a analýzy her a scénáře. Každá lidská bytost se projevuje ve třech stavech ega (Ro - rodič, Do - dospělý, Dí - dítě), což jsou koherentní systémy myšlení a citění, projevující se odpovídajícími způsoby v chování (Berne 1997, s. 19)

²³ Dle E. Rheinwaldové se **kořeny problémů** nejčastěji nacházejí: v předporodním období, při porodu, ve věku 4 - 5 let a v období první třídy ZŠ (Rheinwaldová 1993, s. 17)

²⁴ Terapie pomocí vnitřního dítěte spočívá v představě, že tyto bolesti neprožíváme my sami, nýbrž malé dítě v nás, jehož prožívání je „barevnější“ než dospělé.

2.3.1. Poselství rodičů

„Všichni jsme se narodili jako princové a princezny, ale výchova z nás udělala zakleté žáby“

(Dvořák 2004, s. 39)

Ikdyž se rodiče k dítěti chovají jak nejlépe umí, ne vždy je přijímají takové jaké je²⁵. Jejich hodnocení si v sobě dítě nese po celý život. Na základě toho, co nám jako dětem rodiče říkají, co slyšíme a co vidíme, si ve svém vnitřním světě²⁶ utváříme představu o světě vnějším a o svém místě a rolích v něm (Dvořák 2004, s. 31). Způsob vnímání sebe sama, ostatních kolem nás a náš obecný přístup ke světu Berne nazývá „**životní pozici**“²⁷. Má 4 základní podoby (tabulka č. 2).

Tabulka č. 2

ŽIVOTNÍ POZICE	VÝZNAM
<i>Já jsem OK – Ty jsi OK</i>	<i>Pozitivní hodnocení vlastní osoby i ostatních (počátek života).</i>
<i>Já jsem OK – Ty nejsi OK</i>	<i>Sebehodnocení je pozitivní, hodnocení druhých negativní. Tendence obviňovat druhé za vlastní problémy, kritizovat je (podobně jako projekce v psychoanalýze).</i>
<i>Já nejsem OK – Ty jsi OK</i>	<i>Sebehodnocení je negativní, hodnocení druhých je pozitivní. Tendence cítit se jako méněcenný a nekompetentní.</i>
<i>Já nejsem OK – Ty nejsi OK</i>	<i>Kritický postoj jak vůči sobě, tak vůči druhým.</i>

Berne in Navrátil 2001, s.54

Současně s dítětem tak vstupuje do našeho vnitřního světa také náš rodič, jeho hlas a emoce, se kterými se k nám vztahuje - láska a hněv, uznání a nesouhlas, přijetí i nepochopení. Rodič plní funkci svědomí. Vnitřní dítě i rodič jsou ovládáni emocemi. Přejde - li poté v životě obtížná situace, spouští se „magnetofonová páska“, vyvolávající automatické (nesčetněkrát přehrané, zažité) reakce, určující naše chování. Trvalý nesoulad vnitřního dítěte a vnitřního rodiče pak vede k pocitu zranění, které se opakuje a vrací. „*Pokud navíc dítě přijme od rodiče jeho způsob vidění a dívá se na svět i na sebe jeho brýlemi, změní se v zakleté dítě*“ (Dvořák 2004, s.39). Takto programován je svět každého dítěte, tvora nejčistšího, nejcitlivějšího, nejučenlivějšího. Na základě prvotních

²⁵ To samé platí i ostatních významných lidech, kteří na dítě působí (učitelé, vychovatelé, ale také ostatní, kteří jsou dítěti určitým vzorem).

²⁶ Vnitřní svět tvoří naše představy, pocity a myšlenky, naše prožívání a fantazie. I při setkávání s druhými lidmi (tím pádem i se sebou samými) se setkáváme spíš se svou představou o nich (a oni se svou představou o nás) a to, co prožíváme je víc odpovědí na naše představy o skutečnosti, než na skutečnost samu.

²⁷ Podrobněji se jí věnuje v **analýze her**, která je třetí integrální součástí transakční analýzy (Navrátil 2001, s. 54)

zkušeností si dítě volí scénář²⁸ pro svůj život, mající ne-malý, dalo by se říci že až určující vliv na jeho sebe-pojetí.

Jakoby vše na světě bylo naruby. Stále častěji slyšíme, že je náš svět nemocný - ať již mluvíme o ekologických problémech, či mezilidských vztazích, spojených s životním stylem. Svět potřebuje lék a nejenak svět vnitřní. Neboť v každém z nás je svět v malé podobě – mikrokosmos. Tímto lékem je rozum, jako jeden ze třech hlavních druhů duše, jehož nositelem je dospělý, který přináší záchranu v možnosti sebevýchovy.

2.3.2. Význam sebevýchovy (vnitřní dospělý)

E. Berne se domníval, že poselství rodičů jsou v nás napevno nahaná, že je nelze změnit. Dnes se ale ukazuje, že „*pevné zážnamy v naší paměti téměř neexistují, že své vzpomínky pokaždé rekonstruujeme a přetváříme. To odpovídá zkušenosti, že našeho vnitřního rodiče lze změnit.*“²⁹ Tuto léčebnou funkci plní ve vnitřním světě dospělý, což je stav ega, při kterém člověk objektivně hodnotí své okolí, zvažuje možnosti na základě **zkušeností**, které během života získával. Jak vidíme, tuto schopnost nezískává člověk zcela přirozeně, souvisí s výchovou, vývojovým obdobím, především ale s vývojem morálním (mravním). Ten probíhá v několika stádiích, která mají specifické zvláštnosti předpokládající také specifické výchovné metody.

Jean Piaget rozlišuje dvě stádia mravního vývoje osobnosti: stádium heteronomní morálky – zhruba do konce mladšího školního věku (podle zralosti), kdy dítě vnímá vnější vedení, předkládané normy a pravidla, odměnu, trest a autoritu dospělého jako zcela legitimní. Ideálním výchovným prostředkem se jeví pevné vedení, které vymezuje hranice. stádium autonomní morálky – zhruba starší školní věk a výše, kdy dítě vnímá mravní normy a vedení skrze vlastní zvnitřněný systém mravních norem a hodnot, v ideálním případě přijímá odpovědnost za svá rozhodnutí a činy (za účasti svědomí). Naproti tomu **Lawrence Kohlberg** mravní vývoj rozděluje do stádií tří: prekonvenční - amorální (předškolní věk), konvenční (mladší a starší školní věk, kdy plnění požadavků autority a skupinová konformita jsou přirozenou povinností, přičemž již funguje svědomí - třetí třída a výše), postkonvenční (12 let a výše), kdy jedinec dokáže vidět za úroveň povrchní spravedlnosti a oprávněnosti - Kantův kategorický imperativ „čiň tak, jak bys chtěl, aby Tobě činili druzí“. Do postkonvenčního stádia ve skutečnosti dospívá jen určitá část populace, značná část zůstává na konvenční úrovni.³⁰

Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/wedu/Body/download/mravní_vychova.rtf [cit. 20. července 2007]

²⁸ Scénář je to, co si člověk naplánuje již v raném dětství (Berne 1997, s. 57). Analýza životních scénářů je také jednou ze součástí Berneho transakční analýzy. Zabývá se tím, jak transakce v minulosti vedly k přítomné životní pozici a hrám. (Navrátil 2001, s. 55).

²⁹ Dvořák 2004, s. 38

³⁰ Také Romové se ve většině případů zastavují ve stádiu konvenčním. Avšak tradice jim doporučuje zahrnout významné mravní prvky, typické pro stádium postkonvenční. Důkazy toho nalézáme v ústní tradici (přísllovích, pohádkách), posléze v chování (i u dětí, které tak působí „přemoudře“ vzhledem k jejich věku) viz. vlastní terénní výzkum (2005 - 2006, 2006 - 2007).

Úkolem dospělého v nás je vychovávat vnitřního rodiče, tzn. ovládat a korigovat automatické reakce a přeměňovat je tak, aby nebyly v přílišné opozici ku přání dítěte. Vědomí možnosti změny je velmi důležité, neboť vnitřní komunikace těchto tří subjektů, jejich nejčastější příkazy, přání a komentáře tvoří základ našeho vztahu k sobě samým (Dvořák, 2004, s. 33). Sebevýchova souvisí s potřebou řídit svůj vlastní vývoj, vzniká však teprve v období dospívání. Pokud není druhými lidmi povzbuzováním podporována, v životě mladého člověka se neuplatní. Romské děti nejsou v rodině k sebeutváření systematicky vedeny a tlaky i příležitosti z okolí přijímají pasivně. Tento úkol tak přechází na učitele a vychovatele. Abychom dovolili mladému člověku dospět k morální autonomii, musí být výchovné vedení spíše nepřímé, má umožňovat vlastní rozhodování a volbu, ale vybízet k převzetí zodpovědnosti. Podaří-li se potřebu sebeřízení probudit a udržet, stává se významným činitelem v rozvoji zdravé sebeúcty (Smékal 2004, s. 75).

3. DĚTSTVÍ UVNITŘ ROMSKÉ MENŠINY

„Nane čhave, nane bacht - Nejsou děti, není štěstí“³⁰

V západní společnosti lze v posledních letech vypožorovat jakýsi „návrat k dítěti“. Pedagogika, psychologie, ale také sociologie vyzvedává důležitost zdravého, šťastného a kvalitního dětství jako základu pro život člověka. Dítě a dětství se stává důležitým centrem naplnění smyslu soukromých životů. Postmoderní člověk v něm nalézá zdroje jistoty, jako jakési drahokamy v kupě kamení (Nosál 2004, s. 7-8). To se zajisté projeví i v sebepojetí jednotlivých členů rodiny a především dětí, nyní jakožto subjektů i objektů výchovy. Je zvláštní, jakou cestu musela tato společnost ujit, aby se mohla vrátit zpět ke kořenům. Jinak tomu je v kultuře romské. Po několik generací se v romské společnosti tradují přísloví a moudrosti, jež odrážejí velkou hodnotu dětství a dětí. Byla po dlouhá léta „pozadu“ za „vyspělou“ západní společností, uzavřena od ní nepodléhala, nebyla-li donucena, politickým ani vědeckým trendům. Tato uzavřenost však napomohla po dlouhou dobu udržet jejich tradiční život.

Romské dětství se odehrává uvnitř etnické menšiny.³¹ Třebaže žije obklopena majoritní společností, má vždy své specifické odlišnosti. Je tedy nezbytné vycházet ze znalostí jejich kulturního a sociálního postavení vůči většinové populaci. Romské dětství končí daleko dříve, než dětství dětí z majorit, což je mimo jiné zapříčiněno velkou intenzitou, se kterou je o děti pečováno a jejíž trvání je i z toho důvodu omezené. S odklonem od tradičního života již tato propast sice není tak hluboká, přesto její důsledky nalézáme dodnes (brzké rodičovství, nedokončené základní nebo středoškolské vzdělání atd.), to je ale zapotřebí sledovat pod širším zorným úhlem. V rámci této studie mne proto bude zajímat celistvá oblast rodinného života, s jeho tradicemi, zvyky, hodnotami, specifickým rodinným uspořádáním, které se odráží v sebepojetí romských dětí. Zamysleme se také nad výchovnými postupy romských rodičů a posoudíme význam romského sektoru pro identifikaci.

³⁰ Romano džaniben 1 - 2 /2002, s. 5

³¹ Pojem **etnická menšina** doposud není jasně vymezen. V praxi dokonce splývá s pojmem národnostní menšina, který by ji v budoucnu měl také definitivně nahradit. Pro jeho vysvětlení budeme vycházet ze sousloví etnikum a menšina. **Etnikum** - skupina lidí, kterou spojuje povědomí nebo pocit kulturní sounáležitosti a kteří pocítují vlastní odlišnost od jiných skupin. Znakem kulturní odlišnosti může být jazyk, zvyky, historie, víra atd., obecně všechno to, co daná skupina považuje pro sebe za jedinečné (etnicita) (zápisky z přednášek: *Problémy etnických a menšinových skupin* 2007). **Menšina** (minorita) - skupina, jejíž příslušníci jsou v nevýhodě (ať již početní či postavením) oproti členům většinové populace (majority) a zpravidla je jim upíráno nějaké **právo**. Mají určitý pocit solidarity či sounáležitosti. Často se považují za **vyčleněné z většinové společnosti** a stávají se terčem předsudků a **diskriminace** ze strany majority (tamtéž).

3.1. Romská rodina

Rodina byla pro Romy vždy nejvyšší hodnotou a potřebou. Bez ní by byl jejich život nepředstavitelně prázdný, beze smyslu. To, že člověk zůstane sám, bylo a je chápáno jako trest a největší neštěstí v životě člověka (Sekyt in Šišková 1998, s. 162). Nejenže romská rodina více či méně plní základní funkce, které rodina plnit má, u Romů rodina byla a dodnes zůstává nejvlivnějším a bez nadsázky jediným skutečným socializačním prostředím. Zůstává totiž do jisté míry stále uzavřena okolnímu světu. Možný vliv okolí v minulosti znamenal nebezpečí pro její život,³² bylo tedy nutné již ve výchově dětí zapustit obranné mechanismy proti němu (tamtéž, s. 163). Nakolik vědomě se tyto mechanismy vytvářely je otázkou, jejich funkčnost je však nepopíratelná a to i dnes. Nejsou to však pouze tyto mechanismy, o nichž pojednám níže, které romskou rodinu stmelují a zároveň odlišují a oddělují od většinové společnosti. Výrazné odlišnosti lze spatřovat i v samotném rodinném uspořádání, v tradicích, které dodržují atd. I míra dodržování „tradic“ je však závislá na přejímání a sžívání se s kulturou většinové populace, je tedy nutné posuzovat rodinu z pohledu dichotomie Rom - Gadžo (Davidová 2004, s. 189). V této souvislosti se lze v literatuře setkat s pojmy **tradiční a asimilovaná rodina**.

Tradiční rodina se vyznačuje především velkým počtem dětí, životem dle tradic své kultury (rozdělení rolí, výběr partnera, svatba, religiozita atd.), není však pouze nukleární jednotkou. Tvoří ji široký okruh příbuzných. Dle M. Hübschmannové famelija zahrnuje příbuzné otce v horizontální rovině v okruhu tří až pěti generací. (in Romano Džaniben 3/1996, s. 20). **Asimilovaná**³³ – **současná rodina**, je jakýmsi protipólem rodiny tradiční. Asimilující se romská rodina přejímá formu a vzorce rodinných rolí běžné v majoritní společnosti. Vyznačuje se především menším počtem dětí, větší uzavřeností nukleární rodiny, častějšími styky s příslušníky majority atd. (Dřímál in Nosál 2004, s. 67).

Dnešní rodina nepatří ani do jedné z těchto krajních skupin, je kdesi uprostřed tradic a asimilaci. Přesto stojí v samotném jádru jejich identity. Rom pocítuje svou hodnotu jako hodnotu své rodiny. V rámci ní má své nepopíratelné místo, smutek i radost, pýchu i stud nikdy neprožívá sám. Rodina je pro něj světem (Sekyt in Šišková 1998, s. 162).

Nejprve považují za významné romskou rodinu představit:

„romni čhave“ („žena a děti“) – rodina nukleární (nekomplexní = neúplná),

„familija“ – rodina komplexní,

„fajta“ – rodově rodinné seskupení.

---

³² Příklady z historie např. v knize Jany Horváthové, Kapitoly z Dějin Romů. Možnost srovnání s kapitoly věnovaným historií v knize Cikáni Anguse Fräsera, popř. dalších děl (etnologických, kulturologických a sociologických)

³³ **Asimilace** - přizpůsobení, splynutí; proces jímž se jedna skupina, obvykle menšinová nebo přistěhovalecká, stává součástí jiné, splývání jedné etnické skupiny nebo národa s druhým (Petrucciiová 2005, s. 15)

„Romni čhave“

Tak zní romský termín, označující nukleární rodinu tzn. otce, matku a děti mající společný domov. Nukleární rodina je daleko početnější, než bývá zvykem v rodinách majority. Ani dnes není překvapující, že průměrný romský pár mívá 3 – 6 dětí, přičemž do rodiny svého budoucího muže přichází žít i „mladá nevěsta“. (Budilová - Jakoubek in Jakoubek - Hirt 2004, s. 33-35)

Adrian (7 let): „ To je ...u nás bydlí, se strejdou.“

Hana: „To se budou brát, vid’?“

Adrian.: „Nevím, už u nas byla i jina, oni se badaj, je zla.“

Takový mladý pár v původní rodině zůstává leckdy i po narození potomka, i když v tomto případě se od nich již tradičně očekává vybudování vlastního domova. Narozením prvního dítěte se jejich společné soužití stává akceptovatelným. Vytvořili rodinu a ta vyžaduje soukromí

Prostory domova jsou často nedostačující pro tak početnou rodinu. V nejlepším případě se skládají z obývacího pokoje, kuchyně, ložnice pro rodiče, pokoje pro děti, koupelny a předsínky. Dětský pokoj je společný pro všechny děti a často nemá dostatečné vybavení. Znamé spaní nohama proti sobě, či dokonce na „šichty“ o kterém se dočítáme ve vzpomínkách staré generace, není mýtem (Hübschmannová 1993, s. 39). Kdyby každé dítě mělo v pokojíku svou postel, nezbyl by již žádný jiný prostor. Z tohoto důvodu není možné, jak často nejsou ochotny pochopit sociální pracovníce při návštěvě romské rodiny, aby každé dítě mělo v pokoji svůj koutek pro přípravu do školy. Děti se střídají u jednoho psacího stolu, nebo pracují „na koleně“. Důležité je si všimnout, že romské děti v jejich pokojíku a doma obecně tráví jen nezbytně nutné množství času. Po většinu dne se pohybují venku v nedalekém okolí jejich domova, což bývá dnes v ČR nejčastěji sídliště, či starý městský dům v „jejich“ ulici. V této souvislosti lze v některých případech mluvit o ghettoizaci.³⁴

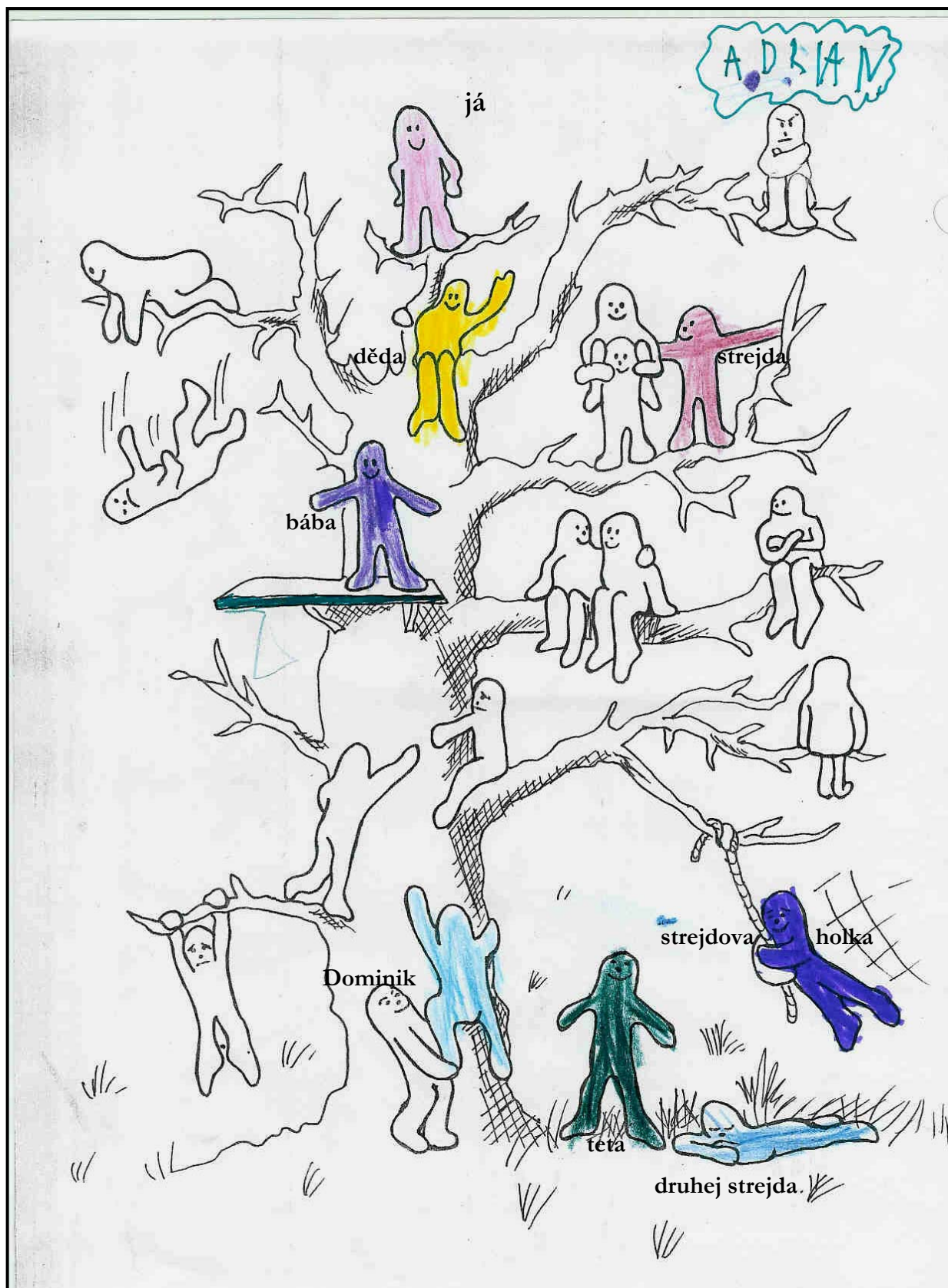
„Familija“

neboli komplexní rodina, je celek, který plní důležité socio-kulturní funkce (Budilová-Jakoubek in Jakoubek-Hirt 2004, s. 38). Používají-li Romové slovo rodina, mají namysli familiju, jelikož právě ona plní mnohé ze základních funkcí, které v západní společnosti plní rodina nukleární. Rodina nukleární, z pohledu majority úplná, je tak v rámci romské velkorodiny neúplnou – nekomplexní.

---

³⁴ **Ghettoizace** - zpravidla vynucené oddělení od ostatní společnosti (Petrucijová 2005, s. 15)

Obrázek č. 1
„MOJE rodina“

Jsou to staří manželé, žijící buď samostatně, nebo většinou s nejmladšími dětmi a jejich případnou rodinou. Ostatní děti starých rodičů nebývají daleko, jako tomu bylo a je v životě v osadách. Často se tak vytváří prostor obývaný třemi generacemi (starými rodiči – děd a bába, jejich ženatými syny se svými manželkami a jejich potomky).³⁵

Komplexní rodina žijící v osadě, měla specifickou tvář, jejíž existence v prostředí městských sídlišť a ulic není možná a případné pokusy o její vytvoření (vzniklé často pocitem stesku po jejím charakteru, nebo neschopností změnit navyklý způsob života) jsou přijímány negativně, jelikož jsou neslučitelné s normami majoritní společnosti. Existovalo tam a v romských osadách na Slovensku ještě existuje, typické prostorové uspořádání „chyžek“. Jejich seskupení vytváří tzv. „dvoreček“, uprostřed kterého se nachází „pre vatra“,³⁶ tedy společné prostranství, kde se odehrával každodenní život. Především v létě byly dvorečky stále plné. Na zápražích chyžek posedávaly ženy, kojící malé děti, vykonávající různé práce (pletení šňůrek, vaření, mytí nádobí atd.), nebo jen odpočívaly a sledovaly ruch života, muže pracující často o dřevu, kovu či proutí a především početný houf polonahých dětí. Z chyžky do chyžky kolovaly přes dvoreček různé věci – židle pro návštěvu, hrnec na vaření, vanička na koupání dětí, žhavé uhlíky na zátop, cukr, chléb.³⁷ Cizí pozorovatel by se mohl domnívat, že se obyvatelé neustále stěhují, příčinou toho je však kolektivní vlastnictví majetku založené na generalizované reciprocitě (sdílení),³⁸ které takto uspořádaná podoba života komplexní rodiny umožňovala. Člověk, který v takovém případě něco dává, neočekává okamžitý či adekvátní protidar a není zde rozdíl mezi darem a krádeží. Ve skupinách založených na generalizované reciprocitě také chybí výraz pro slovo „děkuji“, neboť by zpochybňoval akt sdílení. Ani v romském slovníku jej nenajdeme. Místo slova „půjč mi“, Romové běžně používají výraz „dej mi“ - „de man“ (Hübschmannová 1993, s. 104-107).

Soukromé vlastnictví některé z nukleárních rodin, natož potom jednotlivce, v osadě neexistovalo. V zájmu komplexní rodiny totiž je, aby všichni její členové byly na stejné úrovni, ať již vlastnictvím majetku, tak např. vzděláním, výchovou atd., zkrátka vším, co by mohlo jedince odlišovat a sociálně vyčlenit.³⁹ Tento rys romské kultury je platný dodnes a ve společnosti majority, založené na „západním“ trendu individualismu, naráží na mnohé až existenční problémy (rovnocenné výchovné působení všech členů rozrostlé rodiny, smysl a hodnota

---

³⁵ Dcery se obvykle vdají a odstěhují za svými manželi

³⁶ „Pre – vatra“ - Na návsi. Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A.: Romsko-český a česko – romský kapesní slovník, Praha, 1998, str. 277

³⁷ Poznámky z přednášek: Romistika 2005

³⁸ Generalizovaná reciprocita je charakteristická pro egalitární skupiny, které jsou spojeny nejužšími a nejintimnějšími pouty (Budilová-Jakoubek in Jakoubek - Hirt 2004, s. 41)

³⁹ „Sociální diferenciacie v rodině nebyla velká...Různé egalitární mechanismy zabraňovaly tomu, aby se někdo příliš sociálně vyčlenil.“ (M. Hübschmannová in Jakoubek - Hirt 2004, s. 41).

vzdělání, uplatnění se na trhu práce a následně v profesi, která člověka vytrhává z rodinného prostředí, nutí myslet a jednat jiným způsobem...a mnohé další).

„Pro mě bylo a je velice těžké dělat svoji práci a zároveň se nevzdálit rodině. V práci jsem někdo jiný a doma se musím chovat také jinak...děti ani manžela nezajímá, co nového jsem se dozvěděla, ale jestli budu s nimi doma, uvařím, povím pohádku... a na tyto krásné povinnosti mi bohužel čas mnohdy nezbyvá...V práci zase nepovažují za důležité, to, co se děje doma.“

paní K.

„Familija“ je celkem, jež tvoří rámec identity svých členů. Ohnisko je v příslušnosti k rodu, rodovému jménu, s čímž nezbytně souviselo místo, odkud rod pocházel, neboť identita bývá vymezována lokálně (Budilová-Jakoubek in Jakoubek-Hirt 2004, s. 43). Při setkání také první otázky směřují ke zjištění těchto informací. Na základě odpovědí si člověka zaškatulkují a zaujmou k němu určitý postoj (Romistika, 2005). Z vlastního výzkumu mohu výše zmíněné potvrdit s dodatkem, že stejný postup uplatňují též při setkání s „gadžem“, u nějž se ujíždí především o bezpečnosti. Uklidňující bývá mnohdy jen zjištění, že nějakého člena z rodiny potkávají např. v obchodě a mají s ním tedy alespoň nějaký kontakt. Je - li dotyčný odjinud, zjišťují, kdo z jejich romských známých, či příbuzných v daném místě bydlí a zda se znají. Jak vidíme, i gadžo může být bez větších problémů do širší romské rodiny přijat. Podobným pojítkem bývá například znalost romského jazyka, písni, či pomoc v nouzi. Člověk, který do romské velkorodiny patří, se může spolehnout na její podporu a pomoc.

„Fajta“

Rodově - rodinné příslušenství jak již bylo řečeno, v praxi často splývá s „familijou“ a z toho důvodu ji někteří autoři (Marie Hübschmannová)⁴⁰ jako samostatnou jednotku neuvádějí. V našem přehledu ji zařazujeme jako zřehledňujícího faktor vývoje rodiny, ale také jako významový faktor při utváření identity romských dětí, jež se mi výzkumem potvrdil. Fajty jsou pojmenovány po společném mrtvém předkovi, od kterého odvozují svůj původ. Jejimi členy jsou mužští potomci tohoto předka, jejich manželky a děti (Budilová - Jakoubek in Jakoubek - Hirt 2004, s.51).

„Můj děda byl taky Horváth, on byl z Maďarska, muzikantská rodina to byla. Oni na pobřeží přijeli, zabrali.“
Dominik H. (12 let.)

---

⁴⁰ Romistika, 2005

Členové jedné fajty si jsou vědomi společného původu a vzájemných příbuzenských pout, jež je zavazují k patřičným povinnostem jako je pohostinnost, návštěvy, které jsou zároveň zajištěním rodové soudržnosti. Příkladem jsou svatby či pohřby,⁴¹ které mnohdy slouží jako prostředek k jejímu setkání. Zde se nám jasně ukazuje, že návštěvy nemusejí být tak časté, jak tomu bylo dříve. Příčinou bývá často vzdálenost jejich domovů. Dnes není výjimkou, když jednotlivé rodiny tvořící fajtu, žijí v jiném státě, nebo dokonce na jiném kontinentu.⁴² Přesto nedochází k situacím, běžným v české společnosti, kdy se s jednou částí rodiny nesetkáváme, a přesto ji do rodiny zahrnujeme. Rodiny, které jsou součástí fajty, se buď navštěvovat musí, nebo se za příbuzné přestanou pokládat (Budilová - Jakoubek in Jakoubek - Hirt 2004, s. 50).

3.1.1. Postavení a funkce jednotlivých členů romské rodiny

Muži - *Murše*:

- **Papus** (dědeček) - nejvyšší postavení v rodině. Dostávalo se mu značné péče a úcty pro moudrost, která mu je připisována. Je zároveň **sastro** (tchán) pro manžela, či manželku svého dítěte.
- **Dad** (otec) - nejvyšší postavení v rodině po starém otci, nerozhoduje o věcech žen (na rozdíl od nejstaršího syna - *baro phral*), profese x živobytí, výchova odrostlejších synů, dříve předávání tradiční profese. Je zároveň tzv. **džamutro** (zet') pro rodiče své nevěsty, která odchází žít do jeho rodiny, nebo **pristašis** odchází-li žít k rodině její, jeho pozice v rodině je pak velice špatná.

Ženy - *Džuvl'e*:

Postavení ženy je obecně horší až ponižující. K jeho zlepšení dochází s věkem, zplozením potomka a hlavně po menopauze, kdy se žena stává rituálně čistou jako muž.

- **Baba** (babička) - nejvyšší postavení v rodině po svém muži. Je zároveň tzv. **Sasuj-sasvi** (tchyně) pro nevěstu či ženicha svého potomka. O nevěstu (*bori*) pečovala jako o dceru, spala s ní v případě, že byla *bori* příliš mladá, aby žila sexuálně s mužem, učí *bori* jako matka. Někdy bývala tvrdá, až zlá. **Pro čeranki** jako prevence zlé *sasvi* (*bori* je sestrou muže své švagrové).
- **Daj** (matka) - stará se o domácnost, zabezpečuje obživu, když nemohl muž - roznášela k prodeji jeho výrobky. Starosti o výchovu dcer – čistota, vaření. Sloužila také u sedláka.

⁴¹ Rodina vystrojující svatbu či pohřeb vždy počítá s vysokými náklady. Mnohdy mladý pár proto svatbu odkládá do té doby, než našetří, aby si před celou fajtou neudělal ostudu (vlastní terénní výzkum 2006-2007)

⁴² Bělohávková-Karasová 1999, s. 57-62

- **terňi bori** (mladá nevěsta) - odchází za svým mužem, kde zprvu vykonává nejhorší práce. Neštěstím je pro ni zlá sasvi (tchyně), někdy je potřeba vařit stejně jako sasvi, aby muži chutnalo. Nesmí pohlédnout do očí tchánovi, ani na něj mluvit. Postavení se zlepšuje po narození dítěte, s věkem a hlavně s příchodem nové bori.

Děti – Čhavore:

Svět dětí a dospělých je propojenější. Mladší se učí od starších, dle věku je stanoveno jejich postavení a povinnosti. Jejich výchova je nenásilná, vyžaduje se především úcta a poslušnost, ale akceptuje se rozpustilost. Tzv. generační propast se nezdá tak výrazná jako u západní rodiny.

- **Baro phral** (velký bratr) - hlavní slovo a odpovědnost po otci, hlídá sourozence i starší sestry a zastupuje otce v případě jeho nepřítomnosti.
- **Bari phen** - přebírá velkou část matčiny povinnosti, zejména v její nepřítomnosti, schopnost postarat se o celou rodinu už v ranném věku, proto často zanedbávaly školní docházku, rodina se bez nich neobejde, brzy přebírají péči o mladší sourozence (Romistika, 2005).

3.1.2. Faktory podmiňující soudržnost romské rodiny

Již v úvodu této kapitoly jsem zdůrazňovala význam, jaký rodina pro své členy představuje. Je to bezpečné, láskyplné prostředí, ve kterém jeho členové žijí naprosto ponořeni. Romská rodina je jako síť, ze které není cesty ven (odděluje od okolí, jejím cílem je nepustit) a většinou ani důvodu něco takového chtít učinit (zachycuje, chrání, učí), jak si ukážeme níže. „Západní“ rodina má oproti tomu podobu hnízda, ze kterého jsou její členové nuceni po nezbytně nutné době odejít (nebrání opuštění, ale to je možné až po získání určitých nezbytných dovedností). K tomu je nutná příprava - učení (Dřimal in Nosál 2004, s. 68). Když se zamyslíme nad tímto zjednodušujícím přirovnáním, objevíme jisté příčiny a paralely. Přesto je důležité podotknout, že romské rodiny (rody) mohou mít i od sebe navzájem velký odstup, někdy daleko větší než od majoritního obyvatelstva. Romové nikdy netvořili jednotné společenství. V zemi jejich původu, Indii, byl zažitý tzv. kastovní systém,⁴³ jenž v nich zakořenil a dodnes platí některé jeho nepsané zákony, jejichž dodržování se vztahuje především k funkční a soudržné rodině (Viktor Sekyt in Jakoubek - Hirt 2004, s. 190). Nyní bych se ráda k této oblasti vrátila a pojednala o jednotlivých faktorech, které soudržnost romské rodiny podporují, nebo k ní nutí.

---

⁴³ Kasta je příbuzenská pospolitost (velkorodina, rod) charakterizovaná endogamií, provozováním jedné úzce specializované profese, dodržováním nepsaných kastovních norem (platných jen pro příslušníky této kasty) a přísnou distancí od příslušníků jiných kast. Distance se projevuje především zákazem mezikastovních sňatků, intimních vztahů a společného stolování. Příslušníkům jednotlivých kast jsou zakázány činnosti, které přináleží jiným kastám. Nepsaným příkazům všech kast patří povinnost starat se o všechny děti, bezmocné a staré lidi dané kasty.

a) Specifické funkce romské rodiny a způsoby jejich plnění

ekonomicko – zabezpečovací

- rodina jako monoprofesní jednotka
- rodina poskytovala svým potomkům „vzdělání“ pro pokračování v dané profesi
- možnost vzájemné výpomoci jednotlivých členů velkorodiny

emotivní

- uspokojuje potřeby uznání všech jejích členů
- silné pozitivní vazby dospělých k dětem (bezmezná nepodmíněná láska), které v dětech vyvolávají silnou závislost na celé rodině, zvláště poté na matce, kdy závislost přetrvává až do dospělosti

obranná – ochranná

- společný nepřítel (neromské majoritní obyvatelstvo)
- obrana rodu při případných mezirodových rozepřích
- povinnost ochránit a zabezpečit případné sirotky, handicapované členy rodiny⁴⁴

psychologická

- rodina je pro Roma často jedinou skupinou, v níž bývá uspokojena jeho potřeba ocenění!

socializačně – výchovná

- člen romské rodiny není plánovaně veden k samostatnosti, individuálnímu rozhodování (dítě vidí ve svém okolí příklad kolektivního řešení problémů)
- dítě nezůstává samo, je neustále obklopeno domácím ruchem, proto většinou nemívá potřebu soukromí, naopak je zvyklé na svou rodinu a proto ji ke svému životu více potřebuje a vyžaduje
- úcta ke starší generaci (projevuje se i k o několik pár let starším)

sociální

- sebeidentifikace s co nejsilnější a nejváženější skupinou (souvisí s obrannou i emotivní funkcí), tento faktor podporoval potřebu udržovat povědomí i o vzdálených členech rodiny, o významných předcích.

biologicko – reprodukční

- vyšší důraz na reprodukci, početnost rodiny (větší klan – větší moc)
- s tím souvisí bezmezná láska k dětem (propojeno s emotivní funkcí)

kulturní

- romská rodina byla zároveň nositelem kultury (paramisa – pohádky, vyprávění o předcích, písně atd.)

---

⁴⁴ objevuje se i ochrana „bílých“ majoritních dětí, např. adopce dětí z DD

b) Demografické faktory

- společné bydliště celé rodiny
- společné bydliště s jinými romskými rodinami
- přirozený přírůstek romské menšiny byla akceptovatelný majoritou
- obdobná životní, sociální i kulturní úroveň jednotlivých rodin romské komunity v dané lokalitě

c) Historické faktory

- historicky podmíněná izolovanost romské kultury, jazyka, systému hodnot aj. od kultury majoritního obyvatelstva
- podmínky pro vytvoření a udržování vazeb s neromskou vesnickou společností (fungující slovenské vesnice, ne příliš vysoká početnost romského obyvatelstva)

d) Specifický vztah k dětem

- viz emotivní a socializačně výchovná funkce rodiny aj. tradičně dané odlišnosti jimž se budeme podrobněji věnovat v další kapitole⁴⁵

3.2. Výchova romských dětí aneb „výchova k romství“

„Na celé zeměkouli přicházejí děti na svět stejným způsobem: jsou porozeny matkou. Možná, že kdysi v dávnověku lidé i stejně vyrůstali a byli si rovni, jenomže potom bůhví proč - chtěl-li to tak pán Bůh nebo způsobil-li si to člověk sám - se lidé začali rozdělovat a rozlišovat a tak vznikly různé národy. Rozestěhovaly se po celé zemi, vybudovaly mezi sebou hranice, mluvili každý jinak, a také jinak začaly vychovávat své děti.“

(Gejza Demeter in Šaj pes dovakeras, s. 110)

Romská rodina je místem, kde se uchovávají tradice (Dřimal in Nosál 2004, s. 69). Z otce na syna, z matky na dceru se přenáší pravidla soužití, role, hodnoty, tabu a sankce. Výchova dětí je tedy zároveň výchovou k romství⁴⁶ – *romipen*.“ Tato výchova je z větší části funkcionální a jen z menší části intencionální. Jen stěží lze rozeznat, kdo je ve výchovném či vzdělávacím procesu subjekt a objekt výchovy (Sekyt in Jakoubek - Hirt 2004, s.197). Majoritní společnost se tak ještě nedávno mylně domnívala, že výchova a vzdělávání se v romské rodině neuskutečňovala.

---

⁴⁵ Romistika, 2005

⁴⁶ Romství – *romipen* je vlastnost nositele romské kultury v tom nejširším slova smyslu. Charakterizují je znalost některého z dialektů romštiny či romského etnolektu češtiny či jiného evropského jazyka, kulturní návyky, znalost rodinných (rodových) tradic, uspořádání a hierarchie rodiny a rodu, uznávané a odmítané hodnoty, specifická rodinná výchova a rodinné vzdělávání, systém hodnot a trestů, způsob komunikace, způsob orientace v prostředí a čase, vztah k okolí, k věcem, k přírodě, k lidem – k vlastním i cizím, stereotypy vnímání, posuzování a jednání, předsudky, pověry i víra. Romství je také často spojováno s určitými antropologickými znaky (Sekyt in Jakoubek - Hirt 2004, s. 191- 192). *Romipen* tvoří romskou identitu, přičemž jeho nezbytnou součástí je tz. *čučipen* – pravda, právo, spravedlnost, skutečnost (Bakalář 2004, s. 77)

Příčinou toho mohl být i fakt, že romští rodiče byli a bývají sami často ještě dětmi a už vychovávají děti vlastní. Majorita se tak dopustila mnohých chyb, které strukturu a funkce rodiny značně narušily (např. problematika romských dětí v dětských domovech). O tom, že tomu tak není, svědčí především výsledky této výchovy - sami nositelé romství, jak praví Viktor Sekyt (tamtéž, s. 198).

3.2.1. Výchovné působení v rodině

Ranné dětství

Ještě dříve než přijde dítě na svět, život všech členů rodiny se mění. Budoucí matka musí být chráněna všeho zlého, má být stále veselá, nikdo ji nesmí ničeho odeprít (to se týkalo hlavně jídla, bohužel ale např. i kouření). Romové věří, že to, co matka prožívá se přímo nese na plod. Porod prožívá s rodičkou celá rodina, intenzivněji i tím, že probíhá v „cizím“ prostředí. Matky také z porodnic někdy utíkají za svými muži. Důvodů se nachází hned několik (starost o ostatní děti, povinnost ženy k muži atd.). V této souvislosti však vyvstává otázka, zda i toto krátké odloučení může novorozeně ovlivnit.⁴⁷

Po narození se matka od dítěte jinak téměř neodlučuje. Jsou stále ve vzájemné symbióze, která je předpokladem vybudování specifického citového vztahu k mateřské osobě (osobě pečující), ten Romům zůstává až do smrti. Stejně tak si sebou do života odnáší **pocit patřičnosti a jistoty**, který mu neustálým fyzickým kontaktem (podávání rukou, poplácávání po zádech, objetí, líbání) dopřává celá famel'ija (Sekyt in Jakoubek - Hirt 2004, s. 201). Zcela opačný je postoj k cizím lidem, těm často nedovolí, aby se na dítě ani podívali - chrání jej tak před uhranutím (Romistika, 2005). E. Erikson právě v tomto období (sedmý a osmý měsíc života) hledá počátky základní důvěry či nedůvěry dítěte v lidi okolo něj. Svým intelektovým vnímáním dospělo k rozlišování známého od cizího (Vágnerová 2000, s. 62 – 69). Matějček zde spatřuje cestu k přijetí druhých (odlišných) lidí a toleranci: „*Uč-li se dítě mámě v náručí přemábat existenciální úzkost z „neznáma“, učí se tu také nebát se lidí na pobled „jiných“: A to je základ tolerance.*“ Jako nezbytnou podmínku dále uvádí připravenost rodiče takovéto bezpečné seznámení s neznámým světem připravit (Matějček in Smékal 2003, s. 68). Jinak svému potomku romská matka nic neodepře (dá mu najíst, kdy a co si řekne, chodí spát, když se cítí unavené, apod.). Intenzivně o něj pečuje. Některé z nich ještě znají staré prvky léčitelství jako: masírování, aby dítě nebylo *prephaglo*, neboli strnulé, postřikování mateřským mlékem, či slinění jako přirozená dezinfekce, cvičení, natahování – vše, co se dnes učí matky v porodnici romské matky přirozeně dělávaly (Demeter in Hübschmannová 1993, s. 111).

---

⁴⁷ Doposud nebylo zjišťováno

Batolecí věk

Romské matky v této době předávají péči o dítě ostatním členům rodiny, což je pro dítě velice vhodné, neboť přibližně kolem dvou let se u dítěte tvoří tzv. „rodinná identita“, čili vědomí k širšímu společenství lidí, kteří k sobě patří.⁴⁸ Zároveň je tak dětem již od útlého věku vštěpována **úcta a poslušnost ke všem starším**, jejich příkazy musí dítě poslechnout ať už jsou jakékoli. Péči o batole tak může přebrat každý člen famel'iji, a také na to má právo. Nejčastěji je to starší sestra (bari phen), která se pod tíhou nové zodpovědnosti často zhorší ve škole. Starší sestra ale nedokáže batole dobře naučit řeči. Jeho jazyk nikdo nekultivuje - členové rodiny si rozumí i beze slov. Romové mnohem lépe vnímají mimoslovní komunikaci, kde hraje důležitou roli také společná zkušenost, sympatie a schopnost vcítění. Ve výchově je dětem jinak ponechána značná volnost. O trestech pak v tomto období nemůže být u Romů ani řeč, opomineme-li hlasité pokárání. Děti se smí vměšovat do řečí dospělých, brát si všechno, co mu přijde pod ruku, řídí se rodinným pravidlem: všechno je všech. Lpět na nějaké věci je považováno za sobectví, tedy za gádžovské způsoby. Dle těchto vzorů je zřejmé, že se v romské rodině neuplatňuje odložení požitku, jeden z hlavních principů výchovy majoritní (Sekyt in Jakoubek - Hirt 2004, s. 202 - 203).

3.2.2. Rodinné tradice Romů

***Tradice** (z lat. traditio = předávání postupování) znamená v nejširším slova smyslu odevzdávání a přejímání mluvy, názorů, způsobů věření, cítění a jednání, víry a mravů, zřízení a organizace společenské a i předmětů vytvořených, tedy civilizace a kteréhokoli jejího jiného prvku, s generace na generaci. **T.** bývá proto srovnávána s tím, co jest u jednotlivce jednak zvyk, jednak dědičnost a bývá také označována jako sociální zvyk nebo sociální dědičnost. V užším slova smyslu...**T.** v sobě zahrnuje již soud o hodnotě přejímaného prvku, ideu, která vyjadřuje hodnotní soud, a zároveň vědomí a pocit, že toto jednání je správné, žádoucí, tedy prvek normativní, příkazující...**T.** umožňuje jednotu dějinného života, podporuje stejnorodost a stmelení společnosti, podmiňuje pokrok, ale zesílí-li příliš, vede k ustrnulosti a nehybnosti...*

(Ottova encyklopedie nové doby 1998, s. 1197).

Tradice romské kultury jsou četné, byly a doposud ve značné míře jsou předávány ústní formou.⁴⁹ Pro mnohé její příslušníky jsou tím největším bohatstvím, pro jiné břemenem, jak už to ve společnosti bývá. I z tohoto důvodu během času a pod vlivem historické, rodinné i osobní zkušenosti mnohé zmizely a jiné zase naopak získaly větší hodnotu. Jak jsem již naznačila výše,

⁴⁸ Za pozitivum Matějček považuje, je – li samo rodinné společenství otevřené (tolerantní) úči nezvyklostem, za negativum pak neochotu, nebo neschopnost takové společenství vytvořit (in Smékal 2003, s. 68)

⁴⁹ O její sběr a přenesení do písemné podoby se zapříčinila zejména Milena Hübschamnová a její kroky následovala celá řada badatelů ať už na poli samotné romistiky, etnologie, kulturologie, ale také lingvistiky, která se o mnohé zasadila, neboť dopomohla vystopovat původ romského jazyka i Romů samotných.

tradice romské kultury jsou neoddělitelné od rodiny (tradice rodinná), která sama prochází řadou proměn.⁵⁰ Velký význam pro jejich uchování měl mimo jiné také romský jazyk, přičemž snahou o jeho vymýcení bylo mnohé z romského kulturního bohatství zničeno a zpřetrháno. Sami Romové dnes hořekují nad tím, jak pramálo zbylo z mudrosloví (obsaženého například v „nekonečných“ pohádkách, říkadlech, nebo v písních), které tvořilo jádro etiky Romů. V následujícím přehledu proto uvedeme pouze tradice, se kterými je možné se v praxi nejčastěji setkat. Jsou jimi: víra v duše zemřelých, povaha čistého a nečistého, hudba – muzikantství jako jedno (ze dvou) přežilých „řemesel“ a v neposlední řadě také romský jazyk. Všechny tyto tradice se odrážejí (samozřejmě ne stejně, ale dynamicky se měnící v čase a prostoru) ve způsobu života Romů již po staletí a dodnes vytvářejí nezapomenutelný kolorit, víceméně společný všem Romům na světě.

3.3. Romský sektor jako vzor pro identifikaci

„Romský sektor je po staletí či tisíciletí kultivovaný. Přetrvává v něm ono uspořádané, harmonické, krásné Romulen.“

(Milena Hubschmannová in Lacková 1997, s. 3)

Dítě od útlého věku dennodenně sleduje, jak jednají lidé kolem něho. Tak je mu ukazována kultura, které se má naučit a zvyknout si na ni. Cílené kulturní chování je zároveň stvrzováno ideovými příkazy: příslovími, pořekadly, pohádkami, stereotypními příkazy rodičů a starších, stereotypním nabádáním, jak se chovat – nedělat ostudu rodině. Velice důležité postavení v této oblasti mají významné osobnosti (historické i současné), které jsou představiteli a nositeli dané kultury. Obvykle jsou to oni, kdo slouží jako vzor pro „ideální já“. V procesu utváření osobnosti romského dítěte se však projevuje absence těchto vzorů⁵¹. Někteří antropologové (in Smékal, s. 73) v absenci historických osobností, nebo mytických hrdinů nalézají negativní vliv na formování etnické identity. Jako pozitivní faktor pro formování osobnosti romského dítěte Smékal uvádí vnitroskupinovou solidaritu, soudržnost rodinných pout, vázaných ovšem na rodové společenství (tamtéž, s. 74). Uvědomíme - li si, že Romové žijí oddělení od majoritní společnosti.⁵² Je nasnadě, že v rodině děti nalézají často své jediné identifikační vzory. Nejprve

⁵⁰ Viz. kapitola 2.1., s. 21 tradiční versus asimilovaná rodina

⁵¹ Domnívám se však, že se nejedná o absenci faktickou (čili neexistenci těchto vzorů), nýbrž o absenci praktickou (nevědomost, neinformovanost o nich). V této oblasti sehrává opět velký význam vzdělávání, mám zde na mysli učení se o vlastních dějinách, také však vlastnímu jazyku. Bohužel, romský pogrom 2. světové války a následně komunistický režim ve velké míře způsobili to, že Romové se začali asimilovat, v nejhorším případě dokonce stydět za svou kulturu a popírat ji - tedy sebe samé (Davidová 2004, s.187-189).

⁵² Žijí - li s majoritním obyvatelstvem, jsou to často její sociálně slabí příslušníci. To je velkým problémem. Romové tak poznávají majoritu jako nežádoucí, od nich si mohou převzít pouze negativní vzorce chování. Rodiny s ustupující tradicí tak mnohdy také činí.

dítě napodobuje rodiče stejného pohlaví, jak je tomu i v rodině majoritní. V tradiční romské rodině však bylo striktně dáno, co je mužské a co ženské (chování, oděv, práce atd.). Měli své ideály. Již ale víme, že dnešní rodina se nachází někde uprostřed cesty mezi tradicí a asimilací. Přesto si dovoluji tvrdit, že obecný rámec toho, co si dítě od rodiče odnese je stále stejný, významně se mění jeho podoba.

Tabulka č. 3

Romský sektor jako vzor pro identifikaci

ČINNOST	ŽENSKÁ ROLE	MUŽSKÁ ROLE
Chování	<i>Jiné chování mezi Romy a ve společnosti majority (Romština). Submise, poslušnost, věrnost, podřízenost muži a rodině, šetrnost. Otevřené, přímé a temperamentu plné chování bývá před majoritou tlumeno, aby na sebe příliš neupozorňovali.</i>	<i>Jiné chování mezi Romy a ve společnosti majority (Romština). Dominance, hlavní slovo v rodině, tolerovaná nevěra, rozvažovačnost. Otevřené, přímé a temperamentu plné chování bývá před majoritou tlumeno, aby na sebe příliš neupozorňovali.</i>
Odívání	<i>Tradiční oděv (sukně, halena, šátek, – dříve důraz na funkčnost a cudnost dívky) vystřídán moderním oblečením.</i>	<i>Tradiční oděv (široké kalhoty, košile, klobouk – dříve důraz na funkčnost a slušnost) vystřídán moderním oblečením.</i>
Práce škola učení	<i>Péče o děti a domácnost zůstává hlavní náplní času. Pomocné práce, nezbytný doplněk rodinného rozpočtu dnes nabírají dávky státní sociální podpory. Dívky se učily doma především domácím pracím dle vzoru žen v rodině (především matky). Po r. 89 se objevuje prostituce. Školní vzdělávání nepřinášelo uplatnění v zaměstnání (plat), nebylo hodnotné. Dnes se tato situace začíná pozvolna měnit.</i>	<i>Z tradičních řemesel se udrželo jen kovářství a muzikantství. Ostatní řemesla nabírají různé těžké pomocné práce nebo tzv. fušky (náhodné příjmy, často načerno), doplňující dávky státní sociální podpory. Chlapci se učili doma, dle vzoru mužů v rodině (velký význam strýce z matčiny strany). Školní vzdělávání nepřinášelo uplatnění v zaměstnání (plat), nebylo hodnotné. Dnes se tato situace začíná pozvolna měnit.</i>
Vztah k okolí	<i>Navazován přes muže (chodí do práce). Obecně je však známá distance od majority. U dětí je dnes kontakt a budující se vztah k okolí zabezpečen školní docházkou.</i>	<i>pojitkem mezi rodinou a ostatní společností (vůči majority přetrvává distance). U dětí je dnes kontakt a budující se vztah k okolí zabezpečen školní docházkou.</i>
Trávení volného času	<i>Pasivní (posedávání venku, vyprávění pohádek, příběhů, ale také alkoholismus. Nově: gamblerství, televize, DVD, drogy, šikana) Aktivní (návštěva příbuzných, tancovačky, zpěv. Nově: komunitní aj. centra).</i>	<i>Pasivní (posedávání venku, vyprávění pohádek, příběhů, ale také alkoholismus. Nově: gamblerství, televize, DVD, drogy Aktivní (návštěva příbuzných, tancovačky, muzicírování jako zábava i příjmy. Nově: komunitní aj. centra).</i>
Vzhled	<i>Krásná žena je „sar papin“, bílá jako busa. - obecně, čím více se podobá gadžovské dívce, tím stoupá její hodnota.</i>	<i>„Černá“ plet jako stigma – znevýhodňující faktor, Někteří se za ni stydí, druzí se prudce brání, jsou – li na jejich adresu vedeny nevhodné poznámky. Tělesná zdatnost je plusem.</i>

4. POČÁTKY BIKULTURNÍHO DĚTSTVÍ ROMŮ V BROUMOVĚ

4.1 Metoda výzkumu a vzorek

Výzkum byl prováděn kvalitativní metodou rozhovorů a pozorování mezi romskými dětmi v Broumově. Jednalo se o některé děti žijící v jedné z lokalit ohrožených sociálním vyloučením (na mapce pod písmenem C). V Broumově se takové lokality nacházejí celkem tři, čímž se řadí vedle Náchoda, Jaroměře a Hradci Králové mezi nejpočetnější v královéhradeckém kraji. Většinou se jedná o jednotlivé domy, či skupiny domů, které převážně obývají Romové.

Obrázek č. 2: Mapka města Broumov

Přístup z http://www.esfer.cz/mapa/int_kral.html [cit. 1.června 2007]

Výzkum proběhl ve dvou etapách.⁵³ V první z nich, která probíhala v rozmezí od **červen 2005 - červenec 2006** se uskutečnilo pozorování a rozhovory s těmito dětmi: Mirkem K. (15 let), Dominikem H. (14 let), Frantou K. (14 let), Petrem G. (13 let), Julou B. (9 let), Marianem G. (9 let), Patrikem B. (8 let), Ondrou S. (6 let), Šárkou K. (5 let), Lenou K. (17 let), Boženkou R. (14 let), Adrianou R. (12 let), Ivetou G. (12 let), Margitou G. (11 let), a Sofíí K. (6 let). Z dospělých to byli manželé D. (rodiče paní R. a paní K., prarodiče Leny, Franty, Sofie, Boženky a Adriany), pan H. (otec Dominika), paní R. (matka Boženky a Adriany) a paní K. (matka Leny, Franty a Sofie), doplněné o náhodné poznatky z pozorování a rozhovorů s ostatními Romy z ulice.

⁵³ **Rozdělení do etap** považuji za významné z mnoha důvodů. Terénní výzkum začal v době, kdy se některé děti ocitaly na rozmezí mezi dětstvím a pubertou (dospělostí). Během první fáze výzkumu se mi tak podařilo zachytit je v důležité životní etapě, která se blížila ke svému konci. Proto také v jednotlivých fázích představuji různé děti. Dalším důvodem je zcela odlišná úroveň samotného výzkumu. První etapa je „experimentální“. Poprvé zde pronikám do „uzavřené“ komunity, více se projevuje mé nadšení až naivita. Zatímco ve druhé fázi i já sama dozrávám k racionálnějšímu úsudku a směřování.

Ve druhé vlně **září 2006 - červenec 2007** bylo provedeno doplňující pozorování a rozhovory s některými výše zmíněnými (Dominikem H., Julou B., Marianem G., panem H., paní R., paní K.) a nově s Ondřejem K. (10 let), Adrianem H. (7 let), Lucíí H. (10 let), Marií R. (10 let), paní H. (manželkou pana H., matkou Dominika) a bratrem pana H. (strýcem Dominika, dědečkem Adriana).

Obrázek č. 3: Fotografie romských chlapců z Broumova

Vlastní terénní výzkum (2006 – 2007)

Rozhovory

Rozhovory trvaly mezi 30 až 80 minutami a byly většinou nahrávány. Rozhovory měly polostrukturovanou podobu, tzn., že jsem předem připravila okruh otázek k danému tématu: rodina (výchova, postoje, hodnoty), škola - vzdělání (děti a škola, rodiče a škola, vliv školy), volný čas (v.č. v rodině, přátelství, vliv médií), identifikace s etnickým původem (já Rom, já a ti druzí, romské tradice, jazyk), životní postoj (starosti, radosti atd.). Pořadí otázek i jejich formulaci jsem volně měnila v závislosti na situaci, ale také věku dotazovaného, tzn. že např. pro menší děti ve věku předškolním či raně školním, jsem volila metody odpovědí formou výtvarného projevu, zatímco s dětmi staršího školního věku jsem již hovořila téměř jako s dospělými, tzn., že otázky nemusely být víceméně měněny a děti se mohly zapojovat do odpovědí spolu se svými rodiči, jak je jim přirozené. Pro přidržení se daného tématu bylo zapotřebí své konverzační partnery neustále motivovat a povzbuzovat v jeho rozvíjení. Přesto jsme se mnohdy dostávali k tématům různým, ne však nezajímavým a v každém případě i tyto odchylky napomáhaly k vytvoření uvolněné a přátelské atmosféry.

Z šíře témat je zřejmé, že se jedná spíše o metodu explorativní, jenž si klade za cíl zmapovat svět romských dětí a poukázat na zajímavé aspekty ve vývoji jejich osobnosti, jež by mohly upoutat pozornost dalších, úžeji zaměřených výzkumů. Nezbytnou pomůckou během rozhovorů, ale i celistvého výzkumu, mi byla metoda pozorování.

Pozorování

Pozorování bylo zaměřeno na interakce dětí s jejich okolím rodinným, příbuzenským a majoritním. Jednalo se tedy o pozorování skupinové, kdy jsem sama často byla členem skupiny (pozorování otevřené). Vzhledem k šíři prostředí, ve kterém k pozorování docházelo jsem vždy volila mezi jeho strukturovanou (systematické sledování vybraných kategorií) a nestrukturovanou podobou, což je sledování daného jevu „bez metodického omezení“ (Nakonečný 1999, s. 35 - 37). Jelikož si uvědomuji, že mé nevelké zkušenosti s touto metodou jsou jistým rizikem zkreslenosti, subjektivity a ukvapenosti, zařazuji ji jako metodu doplňující - nápomocnou. Přesto mé snahy v této oblasti směřovaly k co největší objektivitě a rozvaze, jelikož si uvědomuji citlivost tématu a křehkost vznikajících vztahů, kterých si velice vážím. Na rozdíl od výše popsané metody jsem pozorování rozšířila i za oblast dané lokality. V celistvém obrazu jsem tak propojila postřehy z různých prostředí. Spolu se studiem odborné literatury mi to posloužilo k prohlubování teoretické citlivosti a pomohlo vnášet svěží vítr do výzkumné práce.

4.2. Technika zpracování (zakotvená teorie)⁵⁴

K analýze přepsaných rozhovorů jsem použila techniku tematického kódování a následně rekontextualizace. Snažila jsem se v co nejvyšší míře odpoutat od teoretických konceptů a vycházet tak přímo z obsahu sdělení. K tomu mi velice pomáhalo využívání časových prodlev, kdy jak mé vlastní dojmy, tak teoretické poznatky stačily uzrát a mohla jsem pracovat „zde a nyní“, jak doporučuje ve svém přístupu také C. R. Rogers (Rowe 1986 in Navrátil 2001, s. 50). Na okraje textu jsem zapisovala poznámky, shrnující významy a nevyslovené předpoklady a doplnila je o postřehy z pozorování. Klíčová slova jsem zvýrazňovala. Dalším krokem bylo spojování kódů do tematických celků (tedy podle často se opakujících kódů), jež poté podlehly opět syntéze a srovnání kontextů v nově uspořádaném textu. Zde jsem již přistoupila ke srovnávání vlastních průběžných výsledků s teoretickými předpoklady.

4.3. Výsledky analýzy rozhovorů (interpretace výsledků – účel)

Výsledky analýzy rozhovorů vykrystalizovaly v následující souhrn témat:

- *romské dítě a počátky školní výchovy a vzdělávání,*
- *romské dítě a volný čas,*
- *„gadžovský“ sektor jako vzor pro identifikaci.*

Pro značnou obsáhlost témat každému z nich věnuji samostatnou podkapitolu. Přesto se v nich stále nachází řada otázek čekajících na svou odpověď.

---

⁵⁴ Strauss, Anselm – Corbinová, Juliet: Základy kvalitativního výzkumu – postupy a techniky metody zakotvené teorie, Sdružení podané ruce Brno, Albert 1999

4.3.1. Romské dítě a počátky školní výchovy a vzdělávání

*Při vzdělávání dítěte má být respektována jeho kulturní identita,
jazyk a vlastní hodnoty, národní hodnoty země, v níž dítě žije,
a země, ze které pochází, a civilizací jiných, než jeho vlastních.
(OSN, Úmluva o právech dítěte 20.11. 1989)⁵⁵*

Předškolní věk - romské dítě v předškolním zařízení

S věkem tří až čtyř let přichází doba, kdy dítě vývojově překračuje bezpečné hranice své rodiny, začíná se připravovat na školu, ale zároveň vstupuje do společenství svých vrstevníků. Jak píše Matějček, ve styku s druhými dětmi a ve vztahu k nim se kladou základy prosociálních vlastností (souhra, součinnost, spolupráce, společná legrace a zábava, soucit, soustrast atd.) a jednoho krásného a velmi důležitého vztahu pro život, jímž je **přátelství**. Na druhou stranu je předškolní věk **obdobím konformity**, kdy dítě v největší míře „otiskuje“ své prostředí a i s menší dávkou autority přijímá, co je mu předkládáno. Pro tyto charakteristiky je předškolní období rozhodujícím časem, během něž je možné zabudovat toleranci a jiné prosociální dovednosti do života dítěte (Matějček in Smékal 2003, s. 69). „*Se svou přirozenou zvědavostí, ale jinak bez větších problémů jsou právě nyní nejlépe schopny přijmout nejružnější lidské zvláštnosti.*“ (tamtéž)

V majoritní společnosti je toto období typické přechodem do některého předškolního zařízení. V dobách ještě nedávno minulých a v mnohých případech ještě dnes, se tento přechod romských dětí nedotýkal, ty zůstávaly doma se svými rodiči, či prarodiči. Svěřovat dítě do „takových - gadžovských“ zařízení nebylo zvykem. Dalším důvodem bývala a někde dodnes zůstává izolovanost⁵⁶ a nedůvěra k majoritní společnosti a jejím institucím, či finanční náročnost. Romské děti tak bývaly ve svém společenství uzavřeny, což na jedné straně napomáhalo rodinné a rodové soudržnosti, na druhé straně do značné míry ochuzovalo a předurčovalo jejich úspěšnost v sociálních vztazích mimo svou komunitu, ale také tu školní. Tímto straněním nejsou ochuzeny pouze děti romské, nýbrž i děti majoritní. Kvůli jednotvárnosti jejich prostředí (formujícím jejich názory i myšlení) si postupem času jen stěží hledají cestu ke vzájemnému soužití.

V Broumově nebyla situace romských dětí dlouho jiná. Před devíti lety však vznikl z iniciativy p. Danielové tzv. přípravný ročník pro děti ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí o. s. „Začít spolu“. Jak pedagožka sama říká, nemohla se již dívat na to, jak všechny děti končí ve

---

⁵⁵ Balabánová 1995, s. 2

⁵⁶ Mním zde izolovanost jak sociální, tak prostorovou. Když se přípravný ročník v Broumově měl stěhovat blíže k centru města, dále od „jejich“ lokality, většina romských matek to cítilo jako hrozbu. Pracovnice zařízení, tak musely bojovat o uchování původního místa, jelikož se reálně obávaly toho, že matky do nových prostor své děti vodit nebudou.

zvláštní škole, která už v Broumově byla dost přeplněná. Původně měl přípravný ročník fungovat jako roční „vyrovnání dovedností“, potřebných pro zvládnutí nároků školy. Doba docházky se však pro zájem rodičů prodloužila a děti dnes nastupují již ve čtyřech letech, jako do klasické MŠ. Finanční příspěvek činí pouhých tři sta korun a děti zde za něj dostávají vše potřebné (pravidelnou stravu, bezpečí a možnost rozvoje - rozumového, mravního i citového). Z těchto důvodů zde našly útočiště především romské děti, jak ale praví paní Danielová: *„měla jsem tam dvě české děti a mohu vám říct, že jsem vůbec nepoznala rozdíl a ani děti to tak nebraly: "Ty jsi jiný a ty jsi takový..", pokud to nemají od rodičů. Takže, když to všechno shrnu, jedná se o děti a když je budete učit, že to je dobré, tak to jako dobré budou brát. A platí to stejně pro romské i neromské děti."*

Domnívám se, že je důležité, aby se tato aktivita nechápala jako hotový program, nýbrž jako krok ke snaze o integraci. Prozatím se opět vytvořila jakási „komunita“, tentokrát dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, jež do jisté míry předurčuje jejich postavení a vztah budoucích spolužáků k těmto dětem. Na rozdíl od skutečně sociálně slabých dětí majoritních, které většinou nakonec přesto končí ve speciální škole, přípravný ročník navštěvují průměrné i nadprůměrné děti romské. Ty se poté na ZŠ náhle ocitají mimo, bez svých kamarádů. O integraci proto nelze mluvit dříve, dokud nebudou romské děti viděny všude ve společnosti, i v běžné MŠ, ne vedle dětí majoritních, ale mezi nimi a s nimi. Na tomto místě zajisté nemalou roli sehrává osobnost vychovatelů, kteří musí být obdařeni jistým osvícením, chutí a odvahou potýkat se s tak problematickým úkolem, jakým výchova romských dětí zajisté je.

Školní věk - romské dítě ve škole

Školní věk⁵⁷ je dlouhé vývojové období dítěte, které se obvykle rozděluje na tři hlavní části:

- ranný školní věk (od nástupu do školy 6-7 let do 8 – 9 let)
- střední školní věk (od 8 – 9 let do 11 – 12 let)
- starší školní věk (od 11 – 12 let přibližně do 15 let)

Na počátku tohoto období dítě poprvé přichází do školní lavice, získává tak novou roli školáka, která není výběrová a dítě se sní musí nějakým způsobem vyrovnat. Velký význam zde má očekávání dítěte, vztahující se k nové roli a význam, jaký jí přikládají důležité lidé v jeho životě (rodina, MŠ). Školu již všichni respondenti chápou jako nezbytnost pro zapojení a plnění podmínek majoritní společnosti je součástí jejich životů. Romští rodiče ale ke škole většinou kladný vztah neměli a tento postoj také, třebaže nevědomě, předávají svým dětem.

---

⁵⁷ Výstižnou charakteristiku školního věku nalézáme u E. Eriksona (1902 – 1994), který vycházel z psychoanalýzy a svých tzv. osm věků člověka obohatil o sociální a kulturní význam. Dle něj je školní dítě ve **Fázi snaživosti proti pocitu méněcennosti** 6-12 let a postupně vplouvá do fáze následné, jež je typická konfliktem budování **identity oproti zmatení rolí** od 12 – 19 let (Vágnerová 2000, s. 23)

*Matka k dítěti : „Počkej až pudeš do školy, tam ti dají, nebudeš tak zlobit jako doma“
Jindy zase: „Když neuděláš úkoly, budu muset do školy a to pak bude táta nadávat“*

Mezi řádky je možné vyčíst, že romští rodiče přenechávají jistý druh výchovy škole. Příčinou toho bývá jejich nevzdělanost, kdy zkrátka nemají dostatečné možnosti, jak svému dítěti pomoci, ale také špatná komunikace se školou. V této souvislosti mne zajímala otázka chvály a trestů, která může vypovídat o angažovanosti rodičů do vzdělávacího procesu svých dětí. Zjistila jsem, že k výkonu dětí zaujímají rodiče často nepřiměřený postoj, postupující od ignorace po přehnanou chválu, často formou věcné odměny.

*„Jaj, můžu si koupit brejle.“
Dívka 12 let*

Stejně tak nepřiměřené jsou i reakce na neúspěch, jimiž rodiče formují postoj a motivaci dítěte. Po tom, co většina dětí dostala špatné známky za diktát:

*„To nikdo nebude moct jít ven, jako já jo, ale oni (majoritní spolužáci). S dnešní pětkou jich mám přesně čtyřicet.“
Chlapec 12 let (smích)*

Neméně důležité, pro romské dítě přicházející často do úplně nového a neznámého prostředí, jsou **první zkušenosti** s touto rolí spojené. Je mají v rukou učitelé a vychovatelé, na nich ve velké míře závisí, s čím si roli školáka budou děti spojovat (úspěšný x neúspěšný, cikánský x normální). Poprvé se zde sklízí plody toho, co bylo zaseto v předchozích obdobích, ať již ve výchově rodinné, či výchově mateřských škol. Každé z dětí v novém prostředí přehrává to, co pro něj bylo doposud přirozené, co se naučilo.

*„Ta jediná byla dobrá, mohl jsem říct a udělat cokoli a ona hned nenadávala. Jak ona ke mně, tak já k ní.“
Dominik (14 let) o své učitelce*

*„Když se něco stalo, poprali jsem se, nebo tak – normálně, hned to bylo na nás, oni nic.“
Dominik o jiném učiteli*

Nezasela-li se v předešlých obdobích tolerance vůči jinakosti, je nyní poslední šance to napravit. Na tomto místě je povinností učitele využít své přirozené autority u dětí a budovat přátelské a tolerantní zázemí třídního kolektivu. Zanedbá, nebo podcení – li nyní, v době stále se

otiskující, svou úlohu, v budoucím čase již taková šance nepřichází. Je na snaze, že mnohé romské děti jsou již na počátku první třídy přerazovány do školy speciální. Otázkou zůstává, jaké k tomu učitele vedou důvody? Je to skutečně nižší inteligenční kvocient, nebo nezvyklé, majoritou neznámé chování, či problémy se spolužáky? Hodnověrnost získaných výpovědí je těžko prokazatelná, ať už je to ale jakkoli, romské dítě je ve škole doposud učiteli vnímáno spíše jako přítěž než přínos, či normalita. Z jejich úst je možné slyšet, že vyžaduje jiný, individuální přístup, pozornost, chválu. To ve třídě s třiceti dětmi není skutečně jednoduché. Mnohem důležitější, přitom ne tolik náročná ani při takovém počtu dětí, je však **potřeba přijetí**.

Ve středním školním věku jsou již vztahy ve třídě zafixovány. Začínají se oddělovat skupiny dívek a chlapců, s čímž souvisí větší přilnavost k mužské a ženské roli. Je to období maximální extroverze a vrcholícího kolektivního života. Zde děti nejvíce pocítují svou méněcennost, liší-li se významněji od většiny (tamtéž). Romské dítě se od většiny liší již svým vzhledem, je tak nuceno ve svém sebepojetí reflektovat svou romskou příslušnost a to tím více a jasněji, čím výraznější je jeho romipen (romství). Začíná si daleko více všimnout toho, jak na něj nazírají druzí lidé. Vůči jejich reakcím bývá mnohdy přecitlivělé a reaguje nepřiměřeně situaci (agresivní x únikové reakce). To je však přímo závislé na tom, jakým způsobem se pracovalo s jeho „já“ v předchozích obdobích, nyní začínají dozrávat pouze plody této práce. Romské děti příliš nedokáží o tomto stavu hovořit, projevuje se spíše v jejich přímém chování. Nápomocné pro popis těchto změn je pro nás hodnocení a pocit majoritních dětí:

„Já tamtudy radši nechodím. Maj velkou partu a když se na ně podívám, tak hned nadávaj co čumím apod. A když pak teda dělám, že je nevidím, nadávaj taky, že si myslím, že jsem něco víc, že se jich štítím a tak...“

Dívka (15 let)

Z vlastní zkušenosti však mohu říci, že tyto party mnohdy zastrašují pouze svou velikostí a jinakostí. Společenství pro ně představovalo pocit bezpečí a jistoty již od dětství, není pro to divu, že v těchto chvílích nejistoty nabývá na významu. Výraznější jsou nyní jeho atributy: důraz na moderní oblékání a zdobení (oblíbený je styl „černošských gangsterů“) spojené s patřičnými projevy (výraz obličeje, chůze, slang apod.), které jim dodává sebevědomí a pomáhá se vypořádat s vnitřními konflikty.⁵⁸ Takto vypadající parta spolu chodí všude, leckdy je to až úsměvné.

Hana: „Kam se chystáte v tak bojném počtu?“

Lena (17 let): „pro papriky, do krámu.“

---

⁵⁸ V oblasti tělového já, se Romové více zaměřují na její měnitelnou podobu – oblečení, styl, které může kompenzovat jejich pocit sebedůvěry mezi majoritním obyvatelstvem – barva pleti je totiž stálá, společností negativně vnímaná – je to stigma, se kterým se hůře vyrovnávají.

Majoritní děti ještě nyní takovým zásadním předělem v oblasti identity neprocházejí, u nich dochází navenek k podobným změnám chování až v období puberty.⁵⁹ Na začátku se ke svým spolužákům chovají stejně jako dříve, avšak reakce se mění, čemuž oni vždy nemusí porozumět a dochází ke stále častějším konfliktům či distanci. Také učitelé velice často nerozumí tomu, co se v třídním kolektivu odehrává. Hlavní slovo již nemají pouze oni, nýbrž převažující počet vůdčích osobností, na jejichž názorech a postojích závisí mínění ostatních.⁶⁰ Ze zkušeností broumovských dětí vyplývá, že se cítí být spíše negativně vnímány a to jak spolužáky, tak učiteli. Ti chování romských dětí hodnotí jako problémové, což bývá opět doporučením k přemístění do školy speciální. Místo pozitivního obrazu a pomoci v tomto krizovém období (jako odměny za vše předchozí) se tak romskému dítěti často dostává opovržení a místo pochopení a objetí odvrácená záda i těch, kterým důvěřoval.

Na konci středního školního věku navíc dochází k přechodu na druhý stupeň ZŠ. V Broumově to pro romské děti znamená nejen změnu třídního kolektivu, učitelů, ale také prostoru - ještě více „gadžovského“. Obě ZŠ druhého stupně jsou mimo „jejich“ lokalitu. Usnadňující variantu představuje škola speciální, která „jejich je“ (prostorově i osazenstvem) a nutno říci, že stále mnoho rodičů tuto variantu pro své potomky volí, třebaže jejich intelektové možnosti jsou na úrovni vyšší. S příchodem častějších problémů s chováním v pubertě se i speciálním pedagogům a psychologům speciálních pedagogických center jeví jako řešení nezbytné a dobré. Osobně se ale domnívám, že pro broumovské děti, je právě zde kámen úrazu. V době, kdy se vytváří jejich identita, ztrácí motivaci k práci na sobě (ať už intelektové - snaha někam to dotáhnout, naučit se novým věcem, tak sociální - snaha a potřeba vycházet s ostatními lidmi majoritního prostředí, ukázat jim, že jsem také dobrý). Bez nadsázky řečeno, dochází ke stagnaci jejich duševního vývoje.⁶¹

Vše, co bylo řečeno o školním věku středním, platí do značné míry i o období následujícím, jen mocněji. Mužsko - ženská role se stává diferencovanější, i z toho důvodu navzájem přitažlivější. Zatímco majoritní děti se vzpouzí autoritám, puberta dětí romských, které mají zažitou úctu ke všem starším, je v tomto ohledu poklidná (Sekyt in Jakoubek - Hirt 2004, s. 204). Ani začínajícím

---

⁵⁹ I z tohoto důvodu je možné se shledat s tvrzením, že romské děti přicházejí do puberty dříve. Domnívám se, že je to mýtus utvrzovaný neznalostí vývoje romského dítěte, které nutně prochází některými odlišnými mezníky nejen biologickými, které jsou znatelnější i člověku vzdálenému, ale především sociálními a psychickými, pro jejichž pochopení je nutné s nimi soužít.

⁶⁰ Matějček upozorňuje na význam pozitivních – tolerujících, akceptujících či negativních – odmítajících faktorů, které vůdčí osobnosti formovaly (in Smékal 2003, s. 70)

⁶¹ Mezi dětmi, které přestoupili bez větších problémů na druhý stupeň ZŠ a dětmi ze speciální školy jsou viditelné rozdíly jak v chování (v kontaktu s gadžem jsou přirozenější, sebejistí, postavení těla je vzpřímeně), tak v komunikaci (větší slovní zásoba umožňující kvalitnější komunikaci). Mívají větší ambice co se týče budoucnosti, častěji je možné je potkat v centru města. Přesto jen výjimečně mívají přátele gadže, ve škole tráví jen nezbytně nutné množství času (na rozdíl od I. stupně nyní jen zřídka navštěvují kroužky organizované školou), většinou nedosáhnou cílených přání (v oblasti vzdělání je často překážkou vzdálenost školy, pobyt na internátě, samota – bez přátel a rodiny). Především samota je příčinou toho, že děti, ale i dospělí se utíkají zpět do bezpečí své komunity.

vztahům mezi pohlavími romští dospělí nejsou na obtíž, jak tomu bývá ve společnosti majoritní, naopak mladé lásky jsou podporovány a „hlídány“, aby se k sobě chovaly tak, jak je to správné a aby nedělaly ostudu. V takto „bezbariérovém“ prostředí není překvapením, že mladí brzy zplodí potomka. I to je romskou rodinou stále ve většině případů vítanou událostí, vítanější než další studia. Obecně lze říci, že vše, co bylo do osobnosti dítěte vloženo v předchozích fázích vývoje a co nyní jen dále dozrává, už sklízíme jako ovoce - dobré, nebo méně dobré - projevy, činy, aktivita, práce.

4.3.2. Romské dítě a volný čas

Podíváme - li se na vlajku Romů, spatříme zelenou barvu - symbolizující zemi, modrou barvu - symbolizující oblohu a uprostřed kolo kočovného vozu. Romové byly od pradávna úzce spjati s přírodou. I dnes, přestože už nekočují a často žijí především ve městském prostředí, tráví většinu dne venku. Variant, které dovolují pohyb na čerstvém vzduchu, se ale Romům v Broumově mnoho nenabízí. Ženy a muži posedávají na zápražích domů, v parcích na lavičkách. Děti se pohybují vesměs po ulici, či na ploše před domem, která jakoby byla jejich rozšířeným pokojem. Ti mladší na jezdí kolech, kárách, prozkoumávají řeku, hrají fotbal apod. Teritorium starších se rozšiřuje i na ulice další, okupují autobusové zastávky, vlaková nádraží apod. To vše ale ve specificky určené lokalitě, v lokalitě, která je „jejich“.⁶² Z těchto důvodů lze i u broumovských Romů hovořit o problému jednotvárnosti trávení volného času.

Margita (11 let): „My chodíme tady (centrum), nebo do parku a nadraží.“

Iveta (12 let): „Normálně, povídáme, zpíváme...nic, pak jdeme něco koupit, když máme hlad. Na nadraží telefonovat.“ (smích)

Svůj volný čas tráví odděleny od majority a to i děti školou povinné. Na ulici tak potkáváme vesměs party tvořené buď jen majoritními, nebo romskými dětmi. I u part tvořených mladšími dětmi dochází občas ke konfliktům, vesměs vyvolanými netolerantním a počátečně rasistickým chováním (vysmívání za špínu, černou plet', mluvu apod.). Na otázku proč tomu tak je, děti povětšinou mlčely, nebo odpovíděly, že neví. Jejich reakce však nepůsobila dojmem udivení, lítosti a nebyla ani jinak emociálně zabarvena. Svou situaci berou jako danost.

---

⁶² Lokalita vybraná vlastní volbou, nebo vyloučením z lokalit jiných (majoritního obyvatelstva).

Obrázek č.4: „Já a můj volný čas“

Adrian H. (7 let)

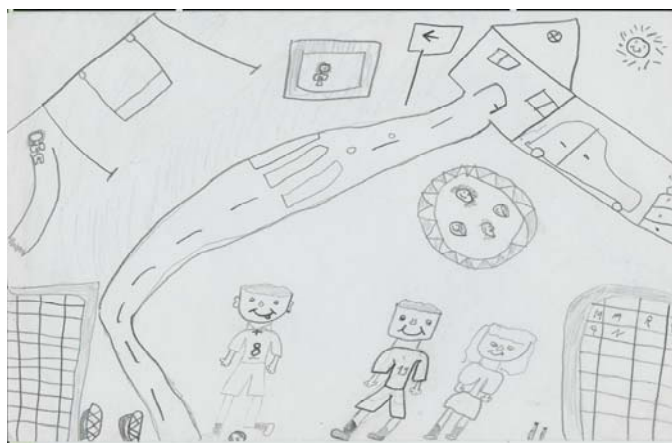
Radek G. (7 let)

Patrik B. (8 let)

Marian G. (9 let)

Franta (14 let) : „Dnes jsme je za to zbyli, my nejsme žádný cikani.“

Hana: „A to jste to nemohli vyřešit jinak, třeba to nemysleli zle, vy si taky říkáte cikani, ne?“

Franta: „My říkáme cigáni! Oni jako by se nám smáli...cikán, cikán...a tak jsme jim dali nakládačku.“

Hana: „A v čem je cikán a cigán jiný?“

Franta: „Cigan to říkáme my, cikán je jako nadávka, nám to vadí.“

Hana: „Já vám tak říkám (cigán), nevadí? Kdyžtak mi to raděj předem řekněte!“

Ostatní: „Nevadí od vás.“ (úsměv)

Školní ani profesní vztahy v osobní doposud nepřerostly, což vypovídá o vzájemné distanci, projevující se i prostorově:

Margita (11 let) : „Oni na nás kříčej pořád, normálně, nemáme sem chodit.“

Hana: „To je jejich?“

Margita: „Ne to je všech tady!“

Hana: „A proč teda?“

Margita: „Že děláme rámus, jak zpívame a tak...ale možná maj malý dítě a ho budíme, my už sem tolik nechodíme.“⁶³

Tzv. „gadžovská zařízení“ pro volný čas děti ani dospělí téměř nevyužívají.⁶⁴ Jen výjimečně některé děti navštěvují Dům dětí a mládeže (Ulita), či ZUŠ. Většinou ale podobných aktivit i ony brzy zanechají mnohdy proto, že jsou tam samy (jediný Rom) a tamější podmínky jim nejsou nakloněny (způsob vedení kroužku, či výuky, organizační, materiální a finanční podmínky atd).

„Já jsem chodila na kreslení, ale mě to nebavilo, bylo to takový nudný.“

Boženka (14 let)

„Kluka nechtěj do hudebky, že prej sem neplatil, ale to není pravda. Vy to víte... maj strach, že je cigán...“

Pan H. (otec Dominika)

Jiná situace je v případě volnočasových aktivit organizovaných školou. Taneční kroužek a mažoretky na ZŠ i Speciální škole jsou hojně navštěvovány, zrovna tak kroužek sportovní. Toto jsou jediné případy společného trávení volného času dětí obou skupin. Zde se nám potvrzuje, jak

---

⁶³ Osobně mě velice překvapila tato reakce. Nejenže jsou děti s takovým chováním majority vůči nim smířeny, dokonce se snaží o pochopení jejich důvodů, navíc pak o jejich omluvení. Nutno říci, že z těchto reakcí nebylo cítit ani v nejmenším potupení, naopak až „dospělácký“ nadhled. Proto usuzuji, že tyto zkušenosti jsou mezi broumovskými Romy běžné a jejich způsob řešení již zažitý a tradovaný možná po více než dvě generace.

⁶⁴ To platí i opačně. Děti majoritní nenavštěvují zařízení a místa „cigánská“.

významnou roli může hrát škola (chce-li) při vzájemném sblížování, integraci, dalo by se říci při „praktické multikulturní výchově“.

Víkendové **výlety do přírody**, běžné v majoritním prostředí, se u Romů objevují ojediněle. Romská rodina vyjíždí na návštěvu za příbuznými, na nákupy, dříví, sběr ovoce apod. Důležité je, že když už se nějaká taková akce koná, účastní se jí, když ne celá rodina, tak její velká část (strýc, teta, bratřenci). Nezbytnou součástí je vždy dostatečné pohoštění. To bývá finančně náročné, a tak se stává, že dnešní rodiny (poučené majoritní společností) se takovým událostem brání, začínají je pocítovat jako přítěž. Tento jev však není v romské komunitě tabuizován, ví se o něm a proto ti, kteří např. jedou na návštěvu už dnes nezapomínají na nákup. V poslední době získalo na oblibě hromadné sledování filmů (cigánských, záznamů cigánských koncertů, akčních filmů), či výjezdy na romské hudební festivaly a fotbalová utkání, která organizuje komunitní centrum.

Výzkumem jsem zjistila, že mnozí Romové neznají „**dovolenou**“. Majoritnímu obyvatelstvu se může takové tvrzení zdát absurdní, vždyť „*oni mají dovolenou pořád*“. Kladla jsem si tedy otázku, jak si Romové dovolenou představují? Romové (děti i dospělí) si svou dovolenou představují „pasivní“, takovou, aby nemuseli nic dělat (starat se o domácnost, chodit do školy, na fušku). Z těchto kritérií vyplývá finanční náročnost dovolené. Jednou z příčin jednotvárného trávení volného času se tak stává i nedostatek finančních prostředků.

S jednotvárností trávení volného času se snaží bojovat také o.s. „**Začít spolu**“, které své služby poskytuje bezplatně. Pro děti je to nízkoprahový klub, kde funguje např. taneční kroužek, zkušebna s nástroji, tělocvična. Dále pak doučování a poradenství.⁶⁵ Hlavním cílem je však nabídnout dětem prostor, kde svůj čas mohou trávit bezpečně, zamezit ohrožení drogovou závislostí, trestných činů atd. Nutno říci, že pro děti přicházející do puberty, již tyto aktivity přestávají být přitažlivé. Stále častěji se tak potulují ulicemi se svými partami, kde přicházejí první nesnáze s výtržnostmi, experimenty s drogami, časným sexuálním životem apod., jak jsem měla možnost terénním výzkumem vysledovat. Zde by mohl být nápomocen terénní pracovník fungující při klubu, avšak tato funkce doposud nebyla diskutována. Vzkročí - li v této době děti na špatnou stranu, most k cestě zpět se většinou hroutlí a vytváří se propast, která má tendenci se časem jen prohlubovat. Bohužel je to právě také období přechodu na druhý stupeň ZŠ či Speciální školy.⁶⁶

Hana: „Tak kdy zase budete vystupovat?“

Petr G. (13 let) : „My už nevystupujeme, nás teď zajímají jiné věci...holky.“

⁶⁵ Nutno říci, že tyto služby využívají romské děti tehdy, není – li z nějakého důvodu možné být venku (počasí, hrozící nebezpečí, zákaz rodičů, osamocení). V létě jsou centra nucena pravidelné aktivity nahradit výlety na koupaliště, romské festivaly, kdy rodiče i děti využívají skupinových slev.

⁶⁶ Více v kapitole 3.3.1., s. 37 Romské dítě ve škole

Hana: „Jak to? Teď máte právě ukázat, co umíte a klidně i s holkami!“

Dominik H. (14 let): „Ne, oni už nás nechtěj, vybrali si jiný, menší...“

K jistému návratu dochází v období vrcholící puberty, což je pro kulturu majoritní velice nezvyklé.

„Když jim je tak 15 – 16, tak se k nám zase vracejí a jsou skvělí. Spíše kluci, holky si myslí, že můžou všechno, ale kluci jsou bezproblémoví. Pak zase odejdou na rok, dva a když mají děti, tak zase přicházejí, už dospělí i s malými.“

Paní K. (vedoucí o.s. „Začít spolu“)

Také dospělým o.s. „Začít spolu“ pomáhá. V jejich případě hraje významnou roli poradenství, ale i prevence sociálně patologických jevů (závislosti na drogách, alkoholu, lichvě, patologickém hráčství, prostituci a v neposlední řadě kriminalitě). Přestože se tyto neduhy u broumovských Romů objevují ojediněle, bývají hlavním kritériem negativního posuzování ze strany majority. Mnohdy se přicházejí alespoň vypovídat a postěžovat si. To je v broumovském centru usnadněno tím, že zaměstnankyně jsou také romského původu. O.s. „Začít spolu“ patří uznávané romské rodině, pracují v něm převážně rodinní příslušníci.

3.1.1. Gadžovský sektor jako vzor pro identifikaci

„V gadžovském sektoru jsou komplexy méněcennosti zažehnávány velikášstvím, řada přejatých, neosvojených, ne dost pochopených hodnot, zpřehážených v chaosu“

(M. Hübschmannová in Lacková 1997, s. 3.)

V této kapitole bych ráda naznačila, jaké zrcadlo nastavuje romskému dítěti majoritní společnost. Jaký obraz nalézá v jejich očích. Jak již víme, tato informace je pro každého člověka nezbytnou součástí jeho „Já“. Během výzkumu jsme vyzorovali, jak velký význam přikládají romské děti úctě a uznání projevené ze strany majority, stejně jako velká část jejich rodičů. Čeho si však majorita ctí? Čeho mohou Romové v jejich očích dosáhnout? Bohužel toho není mnoho. Romové mají v očích majority velice pokřivený obraz, jsou kritizováni, vytlačováni, to vše lze spatřit již zvnějšku (viz. textová příloha č.1, s. 56 - 57). Pohlédneme - li hloub, zjistíme, že jsou především **nepoznání a nepochopení**.

Postoj majority k Romům

Dle průzkumu Šimíkové et. al. (in Bakalář 2004, s. 122-123) majorita Romům přičítá tyto **negativní vlastnosti** (seřazeno sestupně dle početnosti): nepřizpůsobivost, agresivita a kriminální chování, negativní pracovní návyky, nevhodné hygienické návyky a nepoctivost. Na druhou stranu jim připisuje také nezanedbatelné procento vlastností **pozitivních**: soudržnost, umělecký talent, umění se radovat, lidské kvality, péče o rodinu.

Postoj Romů k majoritě

Romové při hodnocení majority zauímají až schizofrenně **protikladná stanoviska**. (Ševčíková V. in Bakalář 2004, s. 124). Na jedné straně ji ostře kritizují (gadžovský citový chlad, odměřenost, upjatost, vypočítavost, lakotu, nedostatek pohostinnosti, bezcharakternost, nadřazené chování, xenofobii a rasové výpady), nepřipisují jí **žádné klady a pozitiva**. Na straně druhé k ní vzhlíží a **snaží se ji napodobovat** (především ale po stránce materiální). Autorka dále upozorňuje na fakt, že Romové jsou vůči majoritě daleko extrémněji xenofobně laděni.

Mnozí se mohou osočit a tvrdit, že např. neplatičství, zneužívání sociálních dávek, krádeže a další problémy se netýkají dětí, ale jejich rodičů, avšak jak již bylo řečeno, svět dětí a svět dospělých je v romské kultuře mnohem více propojen. Děti odmala naslouchají svým rodičům, když hovoří o tom, co se jim přihodilo. Jsou s nimi ve chvílích smutku i radosti. To vše platí i obráceně. Romští rodiče jsou přímo tělesně spjati se svými dětmi. Pláčí za jejich smutek, radují se z jejich štěstí. Je proto zapotřebí si uvědomit, že sebepojetí romského dítěte je v mnohem větší míře, než je tomu u majoritních dětí, také sebepojetím jejich rodičů, skrze ně pak prarodičů... celého rodu.

V tabulce č. 2 jsem se pokusila stručně shrnout to, jak se majoritní společnost projevuje. Pro usnadnění zamýšleného srovnání a další analýzy jsem zvolila stejné body, které jsem popsala ve druhé kapitole (tabulka č. 1). Předložíme-li je k srovnání zjistíme, že určité věci má majorita s Romy překvapivě společné (tabulka č. 3). Příčinou tomu je neustálá proměna obou kultur, také naší země, v největším měřítku poté globalizace, pod jejímž vlivem se stáváme v jistém ohledu čím dál více jednolitou společností.

Další otázkou bylo, co by si od gadžů – majority mohli Romové ještě vzít? **Co pozitivního se ukrývá v gadžovském sektoru?** Zjištěné odpovědi nám odhalují cíle možného směřování (tabulka č. 4). Ve snaze o nalezení cest směřujících k těmto cílům, jsem vždy došla ke shodnému výsledku. Je to vzdělání se všemi ohledy, ve kterých je diskutováno. Jestliže Romové touží po účtě majoritního obyvatelstva, právě vzdělání je tou správnou cestou. Je nutné si ale uvědomit, že ačkoli je a bude Romům otevřen přístup ke vzdělání, vždy budou existovat oblasti, ve kterých Romové ze své přirozenosti působit nebudou. Proto je dobré již u dětí vyzvedávat to, co jim jde nejlépe, o rozvoj toho usilovat, to v nich podporovat – v tom a tak je vzdělávat.

Tabulka č. 2

Gadžovský sektor jako vzor pro identifikaci

ČINNOST	ŽENSKÁ ROLE	MUŽSKÁ ROLE
Chování	Ženy jsou emancipovanější , schopné se postarat o sebe a případně i o své dítě (zvysující se počet svobodných a rozvedených matek, menší počet dětí) a muže. Muž mívá naženu vysoké požadavky (např. atraktivita, vzdělání atd.).	Ztrácí původní funkci živitele v rodině. Častější střídání partnerek, nezakotvenost . Žena od něj očekává především to, že ji učiní šťastnou, avšak k protikladu k tomu se hovoří o citové labilitě mužů . Soustředění se na sebe (záliby).
Odívání	Důraz na moderní oblečení , souvisí s požadavkem atraktivity (viz. vzhled), ale také s trávením volného času. Odráží se do celistvého světa ženy - podpora sebepojetí.	Zdá se, že se muži se daleko více než dříve starají o svou vizáž , důvodem k takovému mínění je však také zjevná podobnost s módou žen. Podpora sebepojetí.
Práce škola učení	Práce a vzdělání bývá v hodnotovém žebříčku v určitém období výše, než rodina . Bývá vnímána jako předpoklad k dosažení dalších cílů (založení rodiny). Ženské práce se již nediferencují od mužské. Práce, škola a učení zabírá většinu času . Ve škole i v profesi se projevuje značná soutěživost, rivalita a šikana .	Práce a vzdělání bývá v hodnotovém žebříčku v určitém období výše než rodina . Popř. je vnímána jako předpoklad k dosažení dalších cílů, i k založení rodiny. Ženské práce se již nediferencují od mužské. Práce, škola a učení zabírá většinu času . Ve škole i v profesi se projevuje značná soutěživost, rivalita a šikana .
Vztah k okolí	Rovnoprávné postavení ve společnosti . Je přijata jako samostatná osobnost Více si stráží a odděluje své soukromí .	Rovnoprávné postavení ve společnosti Sotom mu může být i žena. Otázka soukromí je stejná jako u žen – stráží a odděluje si své soukromí .
Trávení volného času	Souvisí s dosaženou úrovní vzdělání. Vzdělanější lidé preferují aktivní trávení volného času pro sebe i své děti (s čímž souvisí zdravá životospráva), zatímco méně vzdělaní lidé tráví čas pasivně (nákupy v hypermarketech, konzumní způsob života, televize, DVD). Zvýšilo se procento sociálně patologických jevů (gamblerství, počítačová závislost, alkoholismus, drogy, prostituce, šikana). Děti navštěvují nízkoprahová zařízení, využívají pomoci streetworkerů.	Souvisí s dosaženou úrovní vzdělání. Vzdělanější lidé preferují aktivní trávení volného času pro sebe i své děti (s čímž souvisí i zdravá životospráva) zatímco méně vzdělaní lidé tráví čas pasivně (nákupy v hypermarketech, konzumní způsob života, televize, DVD). sociálně patologických jevů (gamblerství, počítačová závislost, alkoholismus, drogy, prostituce, šikana) Děti navštěvují nízkoprahová zařízení, využívají pomoci streetworkerů.
Vzhled	Souvisí s celosvětovým trendem. Jde o to být in. Štíhlá a opálená tmavovláska . Žena má být pro muže stále atraktivní, úbytek atraktivity znamená úbytek prestiže. Zestárnout znamená symbolicky zemřít.	Také se řídí celosvětovým trendem. Jde o to být in . Již delší dobu je in je být štíhlý, opálený, tmavovlasý . Tělesné změny v souvislosti stáří nejsou na obtíž, naopak. Vysoce se hodnotí tělesná zdatnost .

Tabulka č.3

Společné rysy vzájemného soužití

ČINNOST	ŽENSKÁ ROLE	MUŽSKÁ ROLE
Chování	<i>Žena tu má být pro děti a pro muže zvyšující se počet svobodných, ale také rozvedených matek.</i>	<i>Profese a volný čas jsou často oblastí, kde může vyniknout.</i>
Odívání	<i>Důraz na moderní oblečení - podpora sebepojetí. Požadavek atraktivity.</i>	<i>Důraz na moderní oblečení, móda podobné dámské – podpora sebepojetí.</i>
Práce škola učení	<i>Předpoklad k dosažení dalších cílů - peněz a prestiže ze strany majority.</i>	<i>Předpoklad k dosažení dalších cílů - peněz a prestiže ze strany majority.</i>
Vztah k okolí	<i>Střeží a odděluje si své soukromí (avšak pojem soukromí má v majoritním a romském prostředí jiný význam) U dětí je kontakt a budující se vztah k okolí zabezpečen převážně školní docházkou.</i>	<i>Střeží a odděluje si své soukromí (avšak pojem soukromí má v majoritním a romském prostředí jiný význam) U dětí je kontakt a budující se vztah k okolí zabezpečen převážně školní docházkou.</i>
Trávení volného času	<i>Pasivní (nákupy v hypermarketech, konzumní způsob života, posedávání venku, gamblerství, alkoholismus, drogy, šikana atd.). Využívání služeb komunitních a nízkoprahových center.</i>	<i>Pasivní (nákupy v hypermarketech, konzumní způsob života, posedávání venku, gamblerství, alkoholismus, drogy, šikana atd.) Využívání služeb komunitních a nízkoprahových center.</i>
Vzhled	<i>Pozitivní využití trendu: štíhlá a opálená tmavovláška.</i>	<i>Pozitivní využití trendu: opálená plet', tmavé vlasy, tělesná zdatnost.</i>

Tabulka č. 4

Co by si od gadžů (majority) Romové mohli ještě vzít

ČINNOST	ŽENSKÁ ROLE	MUŽSKÁ ROLE
chování	<i>Vyšší požadavky na partnera (nejen obživu rodiny, ale také inteligence, citové uspokojení) Pečlivost, péle, cílevědomost</i>	<i>Vyšší požadavky na partnerku (nejen živitelka rodiny, ale také inteligence) Pečlivost, péle, cílevědomost</i>
Práce škola učení	<i>Jako prostředek k dosažení dalších cílů: Vzdělanost – vzdělání – rozvoj osobnosti = prestiž rodiny Zaměstnání = uznání společností.</i>	<i>Jako prostředek k dosažení dalších cílů: Vzdělanost – vzdělání – rozvoj osobnosti = prestiž rodiny Zaměstnání = uznání společností.</i>
Vztah k okolí	<i>Žena rovnoprávnou součástí společnosti</i>	<i>Muži již nejsou hlavní činitelé ve společnosti.</i>
Trávení volného času	<i>Aktivní trávení volného pro sebe i své děti (+ životospráva).</i>	<i>Aktivní trávení volného času pro sebe i své děti (+ životospráva.)</i>

„Já bych gadžům ukázal, jak hraju já na kytaru! Cigáni jsou na to nejlepší a to oni nevěděj.“

Dominik H. 14 let

Mnoho se vyzvedává romský um muzikantství, přesto na hudebních školách nalézáme drtivě malý počet romských žáků. Za další pozitivní vlastnost či schopnost Romů je považována např. citlivost - vysoká míra empatie. I těchto vloh je možné využít ve vzdělání.

„Já bych pomáhal starým lidem, uklídl, povídal.“

Ondra K. (10 let)

Péče o staré lidi jako profese není typická pro Romy, je to profese vycházející z potřeb majoritní společnosti. Tento romský chlapec zde ale našel svůj vzor, něco, co je pro něj přitažlivé, cíl svého směřování a není zdaleka jediným. Broumovské děti se poměrně často zmiňují o svých ambicích a přáních do budoucna, korespondujících spíše s požadavky majoritní společnosti. Nutno dodat, že je to spíše v období předškolním či raně školním.

„Já chci být učitelka, jako paní Boženka a její kamarádka (gadžovka).“

Holčička 1 (5 let)

„Já budu česat lidi, jako ta paní na náměstí... to bezky umí, to říká i mamka...a tak to budu taky dělat.“

Holčička 2 (5 let):

Děti starší se ve svých možnostech (myslím zde profesních), dle mého úsudku, spíše podceňují. Výzkumem jsem zjistila, že příčinou je často negativní zkušenost se školou – s majoritním prostředím a požadavky. Jak děti na ZŠ, i děti na škole speciální musí neustále čelit svým neúspěchům: v předmětech (český jazyk, matematika, v některých případech vlastivěda), v kolektivu třídy (nálepka „cikán“) i v kolektivu učitelů (nepřipravuje se do školy, nedává pozor, vykřikuje atd.). Naproti tomu rodina mu poskytuje možnost být úspěšný. Často se stává, že chlapci neleznou vzor ve svém strýci, se kterým již v době své školní docházky jezdí na fušky. Dalo by se říci, že do jisté míry stále v některých případech funguje tradiční předávání řemesla. Dívky se zase v rodině upínají na roli „matky“, hlídají děti, pomáhají z domácími pracemi. Zde jsou chváleny a podporovány. Zde si potvrzují svoji cenu a jsou v souladu se svým sebepojetím.

Toto se děje v období, které doc. Říčan příznačně nazývá „volání krve“ tj. v pátém ročníku. Děti začínají být vzpurné, ztrácí o školu zájem (in Bakalář, 2004, s. 78). Přestože se jedná o

nejčastější vzorec chování, který jsem i u broumovských dětí vpozorovala, výsledky výzkumu mi ukázaly světlé výjimky, kdy děti přijaly pozitivní identifikační vzory z prostředí majoritního. Tento fakt chápu jako blýskání na lepší časy. Časy, ve kterých se tyto děti stanou vzory pro děti další (romské i gadžovské).

„Adriana měla štěstí na paní učitelku, ta se v ní viděla. Před třídou jí vyzvedla, byla hvězda...ona se taky potom snažila, aby ji neklamala. Teď na gymplu to bude horší...Přeje si být kožní lékařkou, moc bych jí to přála.“

Paní R. (maminka Adriany 12 let)

„Náš kluk hraje pořád. Vezme kytaru...už umí všechny noty, co jste mu dal.“

Pan H. (o Dominikovi k učiteli kytary)

„A přinesete zase ten slovník...budeme hledat naše slova? já si je pomatuju: vudar – dveře, e blaka – okna...“

Ondřej K. (10 let)

„Budete o prázdninách v centru? Já bych chtěla tam být s Váma, pomáhat, naučit se to, jako vy...“

Hanka (14 let)

5. ZÁVĚR

Obsahem bakalářské práce bylo zpracování tématu vytváření osobnosti romského dítěte od jeho narození po starší školní věk, vykreslení jeho sebeobrazu na pozadí biculturního světa, ve kterém vyrůstá. Podstatným znakem, který jsem přitom sledovala byl emotivní vztah dítěte k sobě a svému prostředí – minoritnímu a majoritnímu.

Po zpracování teoretické části, která mi sloužila jako základní kostra výzkumu, jsem zvolila jeho metody. Pro výzkum v romské komunitě se jako nejvhodnější metoda jevil terénní výzkum, dovolující proniknout hlouběji do struktury a vztahů v životě této minority. Zaměřila jsem se na rodinu, školu a volný čas dětí v Broumově. Zde jsem provedla rozhovory s vybraným vzorkem dětí a jejich rodičů, které jsem doplnila pozorováním. Narazila jsem přitom na překážky ze strany Romů (vnitřní: počáteční uzavřenost, nedůvěra; vnější: předvádění, později nedochvilnost, odbíhání od tématu, výmysly atd.), majority (vnitřní: především strach o mé bezpečí ze strany blízkých, nepochopení; vnější: např. vymlouvání mého záměru, názorové rozepře), ale také vlastní (vnitřní: strach z neznámého, vztahování si negativních reakcí na své „já“; vnější: nedostatek zkušeností s výzkumem, projevující se počátečními chybami, např. nevybaveností pomocným materiálem). Další překážkou bylo stále ještě nedostačující množství literatury k mnou volenému tématu, popř. nesourodost vyzkoumaných výsledků. Tím však nabývá tato práce svého významu, propojujíc jednotlivé části různých teorií, může čtenáři pomoci spatřit jasnější obraz dané problematiky.

Výzkumem jsem zjistila, že nazírání dítěte na sebe sama, jeho motivaci, ale také budoucí směřování ovlivňují v největší míře tyto činitelé: Rodina a volný čas – jako představitel minority a škola jako představitel majority. Zde si děti hledají také své vzory pro identifikaci. Práce poukazuje na pozitiva a negativa těchto činitelů v působení na jedince. Nachází oblasti, ve kterých je možné propojit prvky obou kultur. Přestože rodina je pro dítě v této oblasti určující, není schopna mu poskytnout vše potřebné pro zdravý rozvoj jeho „já“. Zde sehraává významnou roli vzdělání - prostředí majoritní.

6. SUMMARY

ROMSKÉ DÍTĚ – SEBEPOJETÍ **ROMANIAN CHILD – SELF-CONCEPTION**

Autor:

Hana Havlová

Purport of this work was to compile writing on development of personality of Romany child from his birth to older school age, delineation of his image in bicultural background. The essential point which I have observed was the child's emotional relationship to himself and to his majority and minority environment. The research has shown that those are factors, which have influenced child's self-concept his motivation and his future direction the most: family and free time as representatives of minority and school as a representative of majority. These are places where children look for models to identify with them. This writing points to their positive and negative influence to an individual; it finds areas, where connection between to cultures is possible. As the way to determined purpose an education has been seen, which the most important part has been attached to.

7. POUŽITÁ LITERATURA

PRAMENY:

- BAKALÁŘ, Petr: *Psychologie Romů*, Praha, Votobia 2004, s. 75 - 85, 121 - 142
- BERNE, Eric: *Co řeknete až pozdravíte. Transakční analýza životních scénářů*, 1. vydání. Praha, NLN 1997, 37 - 158
- COAN, W. Richard: *Optimální osobnost a duševní zdraví*, 1. vydání. Praha, Grada 1999, s. 189 - 192
- DAVIDOVÁ, Eva: *Romano Drom, Cesty Romů 1945 - 1990*, 2. vydání. Olomouc, Interface 2004, s. 51 - 53, 99 - 121, 143 - 144, 187 - 199, 201 - 228
- DVOŘÁK, Ladislav: *Obejměte své vnitřní dítě*, 1. vydání. Praha, Portál 2004, s. 11- 39, 121 - 179
- HAYESOVÁ, Nicky: *Základy sociální psychologie*, 1. vydání. Praha, Portál 2003, s. 13 - 23
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena: *Šaj pes dovakeras - Můžeme se domluvit*, 1.vydání, Olomouc, Pedagogická fakulta UP 1993, 113 s.
- JAKOUBEK, Marek - HIRT, Tomáš: *Romové: kulturologické etudy*, Plzeň, vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o. 2004, s. 9 - 64, 188 - 217
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro: *Pozitivní psychologie*, 1. vydání. Praha, Portál 2004, s. 46 - 47, 61 - 63, 148 - 154, 171 - 172
- NAVRÁTIL, Pavel: *Teorie a metody sociální práce*, 1. vydání. Brno, Marek Zeman 2001, s. 49 - 59
- NAKONEČNÝ, Milan: *Sociální psychologie*, Praha, Academia 1999, s.57 - 130
- NOSÁL, Igor: *Obrazy dětství v dnešní české společnosti. Studie ze sociologie dětství*, 1. vydání. Brno, Barrister&Principal 2004, s. 7-11, 65 - 90
- RHEINWALDOVÁ, Eva: *Rodičovství není pro každého*, 1. vydání. Motto 1993, 171 s.
- ŘEZÁČ, Jan.: *Sociální psychologie*, Brno, Paido 1998, s. 42 - 58
- SMÉKAL, Vladimír: *Podpora optimálního rozvoje osobností dětí z prostředí minorit*, Brno, Barrister&Principal 2003, s. 65 - 99
- STRAUSS, Anselm - CORBINOVÁ, Juliet: *Základy kvalitativního výzkumu - postupy a techniky metody zafokované teorie*, 1. vydání. Sdružení podané ruce Brno, Albert 1999, 228 s.
- ŠIŠKOVÁ, Tatjana ed.: *Výchova k toleranci a proti rasismu*, Praha, Portál 1998, s. 69 - 74, 157 - 164,
- VÁGNEROVÁ, Marie: *Vývojová psychologie*, 1. vydání. Praha, Portál 2002, 15 - 252

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

- BALABÁNOVÁ, Helena: *Praktické zkušenosti se vzdáváním romských dětí*, Praha, MENT o.s. 1995, 28 s.
- BĚLOHLÁVKOVÁ - KARASOVÁ, Alice: *Romské povídky*, Olomouc, Alda 1999, 122 s.

HORVÁTHOVÁ, Jana: *Kapitoly z dějin Romů*, Projekt Varianty, Člověk v tísní, společnost při ČT, o.p.s., NLN 2002, 83 s.

LACKOVÁ, Ilona: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, 1. vydání. Praha, Triáda 1997, 280 s.

NAKONEČNÝ, Milan: *Psychologie osobnosti*, Praha, Academia 1995, s. 336

PETRUCIJOVÁ Jelena: *Multikulturalismus, kultura, identita*, 1. vydání, Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě 2005, 66 s.

PROJEKT O.S. „CESTA TAM A ZASE ZPÁTKY“ A DOMU ANNY FRANKOVÉ:
Asi-milování?, 2005, 71 s.

ŠEBKOVÁ, Hana: *Jazyková situace Romů a její vývoj*, Praha, MENT o.s. 1995, 18 s.

UŽITÉ ENCYKLOPEDIE A SLOVNÍKY:

Encyklopedický atlas psychologie, 1997, s. 23

HÜBSCHMANNOVÁ, Marie - ŠEBKOVÁ, Hana - ŽIGOVÁ, Anna.: *Romsko-český a česko - romský kapesní slovník*, Praha, 1998, s. 277

Ottova encyklopedie obecných vědomostí, AION CS, s.r.o. 1997 - 2003, s. 1197

ČASOPISY A PERIODIKA:

SPOLEČNOST PŘÁTEL ČASOPISU ROMANO DŽANIBEN: *Romano Džaniben*, č. 3/1995, č. 3/1996, s. 19 - 24, 1-2/2002, s. 5

POZNÁMKY Z PŘEDNÁŠEK:

Práce se somaticky nemocnými, 2006

Romistika, 2005

INTERNETOVÉ ZDROJE:

www.broumov.net/forum/

http://www.esfcr.cz/mapa/int_kral.html

http://www.ped.muni.cz/CAPV11/2sekce/2_CAPV_Holecek_Jirincova.pdf

Holeček, Václav - Jirincová, Božena: *Posouzení vlivu zážitkově pojaté výuky psychologie na sebepojetí žáků základní školy*, 11. konference ČAPV - Sociální a kulturní souvislosti výchovy a vzdělávání

http://www.ped.muni.cz/wedu/Body/download/mravni_vychova.rtf

8. PŘÍLOHY

Příloha č. 1: diskusní téma

18.07.07 21:40:27 broumovák **Váš názor na romy?**

Zdá se mi, že diskuze o problémech romů/cikánů překračuje mez potřebnosti. Co Vy na to?

Příspěvky do diskuze:

| 19.07.07 08:53:16 | Jarda K. **Re:Váš názor na romy?**

Tak tohodle tematu se chytnu hned...me fascinuje ty výhody co maj...že dostanou jako cikani poukazky na pout a ja nevím na co vsechno....jediny co umej je nemakat...delat deti a zit z porodnyho a socialnich davek...nic jinyho...delat bordel ,prepadavat lidi...a krast...no nadhera...lituju vas v broumove ze mate v zastupitelstvu takovy lidi,ktery si je tam k vam jeste tahaj....no budis ale to by se mel broumov prejmenovat na ROMOV,myslim ze to by bylo lepsi..pac uz jich tam je docela dost....nejsem rasista ale jednou za rok bych na ne udelal povolenku...a strilet to....kdyz se neumej chovat....la co nase deti..bat se o ne ze kdyz pujdou pres broumov tak je cikani zmydlej ze skoncej ve spatulu?ne dik..myslim ze takovech 80% z bromova(bila rasa) je proti nim..ale nevím proc se to jako neresi...doufam ze se to zmeni...!

| 19.07.07 13:33:08 | grover **Re:Váš názor na romy?**

verejne proti nim nikdo nevystoupi ze?... protoze si kazdej kryje zada a peclive hlida svoje kresliko.... jak romove a neromove??? My jsme Cesi a oni jsou jen klistata, ktéry se prizivujou na nasi pilnosti... Porad tvorí skupinky, kterých se vetsina lidí vyhíba.... nepoustejte je do svých hospod, nebojte se jich, bojíte proti nim,.... to je me poselství. prosím romy a romomili, aby neodpovídali na tento můj příspěvek... nesnasim Vas... zdravím vsechny bile broumovaky. Ps: ano, jsem rasista. a co jako? oni jsou daleko horsi

| 19.07.07 17:07:30 | Sam **Re:Váš názor na romy?**

Do hajzlu,já se s NIMA nechci naučit žít,co mi to cpeš!!!!!!S takovejma kecama běž někam.Platím daně,nikdy jsem nebyl trestán a ONI se musejí naučit žít s náma,ne my s nima!V Čechách žádný rasistů nejsou,jsou tady jen lidi co mají s cikánama zkušenost a ty kteří ji nemají.Ty patříš mezi tu druhou sortu.A pro Petra:než budeš osočovat Marii že čerá vody tak si nejdříve přečti usnesení RM.Chtějí otevřít dole pod Střelákem Klub pro nízkoprahové děti a jsou to ty ferdové"Začít spolu".Neboli cikáni si chtějí otevřít hospodu pro cikány.Sámo že ze začátku to budou maskovat...

| 19.07.07 18:01:31 | m&m **Re:Váš názor na romy?**

Pro pana Hrubého - vážně miluji tyto intelektuální žvásty někoho, kdo evidentně neví o čem mluví. Pokud jsou občané Broumova takoví rasisté, proč se jejich naštvanost nestáčí i k jiným národnostním menšinám kteří tady žijí? Proč tady lidé třeba nevykřují zas...í šikmáci? Proč? Protože třeba čeští občané vietnamského původu poctivě pracují, platí daně a posílají děti do školy. Ze zcela nepochopitelných důvodů mají tyto děti i velice dobrý prospěch. A pak je tu skupina příživníků, kteří tomuto státu nic nedávají, nejsou žádným přínosem a jenom stojí s nastavenou dlaní. A ve chvíli, kdy někdo upozorní že jedna skupina lidí parazituje na společnosti, tak je rasista. Fakt dobrý....

| 19.07.07 19:21:15 | Standa **Re:Váš názor na romy?**

Nevím, co pořád máte s tím placením daní. Je veřejným tajemstvím, že daně se neplatí a český národ je v tomto směru expert. A jelikož, romové nepracují, ždímají stát formou sociálních dávek. Takže o peníze nejde... Je to jen závist, že ti druzí při tom ždímání státního rozpočtu nemusí makat.

| 19.07.07 23:02:48 | armani **Re:Váš názor na romy?**

... Jak by tady bylo pěkně, kdyby tady nebyli, pohoda, klidek, tabáček.....

| 20.07.07 08:30:33 | Marie **Pro Petra**

A copak to je Střelnice - klub nízkoprahové zařízení pro mládež, jehož spolufinancování po městě řádá o.s. Začít spolu (Kůrová)? Stačí se podívat do posledního zápisu z rady města. Pan místostarosta již bude vyhazovat peníze za vypracování studie...

| 20.07.07 09:21:43 | Pavel Re:Váš názor na romy?

to Marie: Vzala jsi dva samostatné body usnesení RM a spojila je dohromady. Záměr vybudování nízkoprahového zařízení pro mládež pod Střelnici se žádostí OS "Začít spolu" nesouvisí. Jejich žádost je směřována na spolufinancování stávajícího projektu ve stávajících prostorách.

| 20.07.07 09:57:18 | jn Re:Váš názor na romy?

Neumím si představit, že bych založil komunitní centrum pouze pro bílé nebo nízkoprahové zařízení pouze pro bílé děti "Začít spolu" anebo dětské hřiště pouze pro bílé. Jakoukoliv podporu "pouze pro černé" považuji za rasistickou. Takto se cikáni s českou většinou (zatím) nikdy nesžijí - oni o to ani nestojí. Dosavadní rasistický postoj našeho státu k nim jim vyhovuje.

| 20.07.07 11:59:35 | Marie Re:Váš názor na romy?

V obou bodech se hovoří o Nízkoprahovém zařízení. Mám tomu tedy rozumět, že jedno bude jen pro černé a to druhé jen pro bílé? Jestliže již Nízkoprahové zařízení existuje proč se vypracovává studie na nové? Do stávajícího zařízení Začít spolu bílí nesmějí?

| 20.07.07 15:38:11 | jn Re:Váš názor na romy?

Ne Marie, toto zařízení je rasistické: BLACK FOR ONLY

| 20.07.07 16:21:45 | Mistr Tesař Re:Váš názor na romy?

Přesně tak: black for only.

| 20.07.07 17:31:22 | Eva Re:Váš názor na romy?

to jn: máte pravdu, ani si nedovedu představit co by se dělo pokud bychom někdy chtěli do některého zařízení pro cikány ("začít spolu" nebo jejich dětské hřiště pod klášterem) vstoupit. Pomyslný zákaz vstupu do těchto prostor je spíše pro naše dobro - nevím kdo z nás by se tam odvážil.

| 20.07.07 19:47:24 | Petr Staněk pro "R.H."

Pan Staněk si NESTĚŽUJE - jen KONSTATUJE!!! A ještě JEDNOU si dovolím podotknout, že TO, na co jsem MUSEL reagovat, jsem POCHOPII velmi dobře, poněvadž UMÍM číst!!!!
-Váše "přání" / "stížnost" / reakce / či "povzdech" (či já NEVÍM co :-), že MY SE S NIMI NECHCEME UČIT ŽÍT vychází z takové oblasti myšlení, kam mé dispozice (a tudíž i PLNOHODNOTNÉ poznání) nesahají a NEJSEM tedy schopen jít dál, než opět "jen" KONSTATOVAT... -Dějiny LIDSTVA o takové alternativě, kdy by VŮLE vycházela nikoli od těch, kteří se chtějí začlenit do toho či onoho společenství, ale od strany druhé, "DOMÁCÍ", to JE de facto SOCIALISMUS NARUBY, tj. NESMYSL NA DRUHOU! :-) (NEVÍM o žádném živém systému v Univerzu, který by na TAKOVÉM principu EFEKTIVNĚ fungoval; nemyslím tím efektivnost "parazitovu":-)) Z NEJEDNÉ zkušenosti VÍM, že kdo z "nich" CHTĚL (= NE řečma, ale SKUTKY!!!!!!!!!!!! A to nikoli skutky dočasnými - krátkodobými, ale dlouhodobými, tak jako tomu JE u NÁS "OSTATNÍCH"), ZAČLENIL se do kultury, v níž se ROZHODL žít! Ať už to byl můj spolužák ze SŠ, několik SKVĚLÝCH cikánů na vojně, ale i další jedinci z Broumovska, každý VÁM potvrdí, že chtít museli jen a jen, respektive především, oni sami.

| 21.07.07 11:20:38 | Sam Re:Váš názor na romy?

to R.H.:to je právě ten velký omyl že ten problém je vlastně naší chybou.Mám taky pár známých cikánů kteří jsou v pohodě a klíďo bych je bral za sousedy.To mě právě utvrzuje v tom že chyba je na jejich straně,faktem je že stát jim v tom pomáhá,problémy nikdo nechce řešit a odsouvají se.

Dostupné z: www.broumov.net/forum/ [cit. 22. července 2007]